תוספות יום טוב על מסכת תענית

תוספות יום טוב

geulaquiz.com

הקדמה

א מאימתי מזכירין גבורות גשמים. כתב הר״ב איידי דתנא במסכת ר״ה דסליק מיניה ובחג כו׳. דמדקתני מאימתי מכלל דפשיטא ליה דחייבים להזכיר והיכא חזינן. אלא איידי וכו׳ כדאיתא בגמרא. ומיהו במ״ב פ״ה דברכות דתנן התם מזכירין גבורות גשמים בתחיים המתים. לא מצי תנא למתני מאימתי דאי מהתם ה״א דאין זמן קבוע. אלא לעולם מזכירין כמו תחיית המתים. אבל בר״ה דתנן ובחג נידונין על המים. ואורחא דמלתא לרצות לפני שאלה כדלקמן. לכך שביק עד הכא. תוספת:

מזכירין. דקרי ליה בלשון הזכרה מפורש במשנה ב׳ פ״ה דברכות. ומדלא תני זוכרין וקתני מזכירין וכדדייק הר״ן גבי השני מתקיע. במשנה ז׳ פ״ד דר״ה. נ״ל דאשמעינן הא דירושלמי שהביאו הרא״ש והטור סימן קי״ד. אסור להזכיר עד שיזכיר ש״ץ פי׳ אסור להזכיר עד שיכריז ש״ץ משיב הרוח וכו׳. כדי שלא יהא דבר מעורב ביניהם ע״כ. ולהכי תני מזכירין שכל ש״צ וש״צ מזכיר ומכריז אל הצבור כדי שיזכירו בתפלתן. ועיין במשנה ב׳:

גבורות גשמים. כתב הר״ב לפי שהגשמים אחת מגבורותיו כו׳. מפורש יפה בפ״ה דברכות:

רבי אליעזר אומר מיו״ט ראשון של חג. מפרש בגמ׳ דמלולב קא גמר לה שבא לרצות על המים ומתחילין לנטלו מיו״ט הראשון של חג הלכך בתפלת יוצר נמי של יו״ט הראשון מזכירין גבורות גשמים. ומיהו מאורתא לא מתחילין כשם שאין מתחילין ליטול את הלולב בלילה וצ״ל דלא אכפת לן להפסיק בהכרזה דמשיב בין גאולה לתפלה כיון דצורך תפלה היא:

רבי יהושע אומר מיום טוב האחרון של חג. כתב הר״ב והלכה כרבי יהושע. ועיין במשנה דלקמן:

אף. אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר. פירש״י לא אמרתי לשאול שיתפלל על הגשמים בחג כגון ותן טל ומטר. אלא להזכיר שמתחיל להזכיר בחג גבורות של מקום שמוריד גשמים בעונתן כלומר בזמנן:

משיב הרוח וכו׳ בעונתו. כשם שתחיית המתים מזכיר כל השנה כולה ואינה אלא בזמנה. ורבי יהושע אמר לך. בשלמא תחיית המתים מזכיר דכולה יומא זמניה הוא. אלא גשמים התנן סוף פירקין יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה. גמרא:

אמר לו א״כ לעולם יהא מזכיר. ורבי אליעזר סבירא ליה בברייתא בגמרא. דאם בא להזכיר כל השנה כולה מזכיר דלעולם בעונתו משמע. מיהו עד השתא לא רמי עליה חובה. אבל ביו״ט הראשון חובה לרצות לפני שאלה. שכל הבא לבקש מקדים ומרצה. תוספת:

אין שואלין כו׳. פי׳ הר״ב היינו אין מזכירין כו׳. וסתמא כרבי יהושע. וא״כ רבי יהודה אתא ופליג. וכדמשמע מלישנא דר״י אומר ובגמרא נמי מוכח דרבי יהושע ור׳ יהודה לא אמרו דבר אחד דאמרינן רבי יהושע היא דאמר משעת הנחתו של לולב שאין מברכין עליו עוד ולא אמרינן וכרבי יהודה. ותו בגמ׳ לעיל דף ג׳ ע״א איתא בהדיא דר״י דאמר האחרון מזכיר לא אתא כרבי יהושע דאמר מיו״ט האחרון הוא מזכיר. וקשיא ר״ב אדר״ב דבמתניתין דלעיל פי׳ דהלכה כרבי יהושע. וכאן מפרש דהלכה כרבי יהודה. ואפשר דלעיל לא פסק כרבי יהושע אלא לגבי ר״א. והרמב״ם נמי כתב הלכה בתרווייהו ומפרש למשנתינו סמוך לגשמים היא תפלת מוסף כו׳ כמו שביאר רבי יהודה. ואע״פ שהלשון ר״י אומר לא קשיא דטובא אשכחן דכוותיה ולא פליג כמ״ש במשנה ה׳ פ״ג דבכורים מ״מ בגמרא איתא בהדיא דמוקים להך רישא כרבי יהושע. ודר׳ יהושע ורבי יהודה לא אמרו דבר אחד:

העובר לפני התיבה כו׳. משום שאין מזכיר אלא עד שיכריז הש״צ להכי תני העובר כו׳. וכן מזכיר בלשון יחיד. כ״כ הרא״ש. וכתב הר״ן דבפסח דלא תלי בש״צ ה״ל למתני במוסף [זוכרין] אלא איידי וכו׳. א״נ דתלי נמי בש״ץ להכריז הטל. ומיהו לשון מזכירין דלעיל השנוי בלשון רבים כבר מיושב במה שכתבתי שם ותדע דהא תו בכולה מתניתין דלעיל תני נמי בלשון יחיד:

האחרון מזכיר. פי׳ הר״ב המתפלל מוסף שמנהגם היה שהעובר לפני התיבה בתפלת מוסף אינו אותו שעבר בשחרית. כמ״ש ב״י סמן קי״ד וכבר כתבתי כן בשם הר״ן במשנה ז׳ פ״ד דר״ה. וקצת יש לדקדק אמאי קרי ליה התם השני והכא קרי ליה האחרון. וכתבו התוס׳ והרא״ש ובירושלמי קאמר אמאי איני מזכיר מאורתא פירוש בתפלת ערבית. ומשני דלית תמן כל עמא ונמצא זה מזכיר וזה אינו מזכיר ויהא אגודות אגודות. ולדכרו בצפרא פירוש ובתפלת שחרית. ומשני דהוו סברי מדכרי ליה מדאורתא. ולשנה הבאה יזכירו גם מבערב:

הראשון אינו מזכיר. פירש הר״ב אינו מזכיר גשם אלא על. וכ״כ הרמב״ם. אבל אומר ומוריד הטל. וזה כמנהג בני ספרד שהזכיר הטור בסימן קי״ד שנוהגים להזכיר בימות החמה משיב הרוח ומוריד הטל:

האחרון אינו מזכיר. ירושלמי מ״ט דר״י כדי שיצאו המועדות בטל מפני שהטל סימן יפה לעולם. ויזכיר מבערב וכו׳ כדלעיל:

עד שיעבור הפסח. אפשר לי לומר שסובר דכיון שאין מתחילין להזכיר. אלא ביו״ט אחרון של חג. הכי נמי אין פוסקין אלא עד שיעבור הפסח. ועוד שרגילין להתאחר בירושלים עד שיעבור הפסח כמו במשנה דלקמן ואין כל כך עוברי דרכים בחג הפסח שהגשמים יפסיקום ואע״ג דבהתחלה מתחיל

ביו״ט האחרון מיהת שאני התחלה דאי לאו דבימי הסוכות סימן קללה לגשמים היה להתחיל מיו״ט הראשון ולפי׳ מתחיל ככלות ימי הסוכה:

שנאמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון. ותנאי דפליגי ס״ל דאין למדין מהא דניבא יואל לשעתו שהיה שנת רעבון ועצירת גשמים שבישר להם הנביא שאע״פ שיצא אדר ולא ירדו גשמים שיצאו ויזרעו וירד להם גשם וגו׳ בראשון:

בשלשה במרחשון שואלין כו׳. דזמן רביעה ראשונה בג׳ במרחשון כבמשנה דלקמן. ומ״ש הר״ב אבל בגולה כו׳ לפי שהוא מקום נמוך. וא״צ מטר כל כך. רש״י:

בשבעה בו. חמשה עשר יום אחר החג. לשון רש״י. כלומר בשבעה במרחשון הוא חמשה עשר אחר החג ע״כ. וזה יצדק לעולם כפי סדר העיבור המסור בידינו. שאנו חושבים בו עכשיו. שלעולם תשרי מלא. אבל כשקדשו ע״פ הראיה. וזה היה בימי ר״ג אפשר שהיה חסר. ועוד ללשון רש״י היה ז״ש ט״ו יום אריכות [לשון] ללא צורך אבל הוצרך למתני ט״ו יום לומר דלאו דוקא בז׳ בו. אלא הכל תלוי בט״ו יום אחר החג. ואם תשרי חסר יהיה בשמנה במרחשון. [*ובירושלמי תני אם היתה השנה חסרה נותנין לה חסרונה. ואם לאו הולכין אחר סדרה דברי רשב״ג. רבי אומר לעולם הולכין אחר סדרה אם היתה השנה מעוברת. הולכין אחר עיבורה]:

כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת. שלפעמים מתעכבין קצת בירושלים עד שיעבור החג כילו:

לנהר פרת. שהוא בצפונה של ארץ ישראל. כמ״ש רש״י בתחלת ספר יהושע בפסוק מהמדבר וגו׳ וכן הוא בגמרא בפ׳ עשרה יוחסין. ומפורש תמצא ביחזקאל סי׳ מ״ז ומ״ח בחלוקת א״י לעתיד לי״ב שבטי ישראל באורך ממזרח למערב לכל שבט ושבט ורוחב לכל שבט ושבט בשוה כזה כן זה. מצפון לדרום לכל שבט ברוחב ע״ה מילין. כאשר למדנו מן התרומה שמדתה כך. כמפורש שם בסי׳ מ״ה. וכתיב בה לעומת אחד החלקים. שומע אני שכן הם ג״כ שעור כל א׳ מהחלקים השנים עשר שהתרומה היא השלשה עשר. וכן ביאר שם רש״י ומפורש בכתוב כי חמשה שבטים בדרום התרומה ושבעה בצפונה. ושבדרום התרומה היא העיר ירושלים. ונמצאת למד שמקצה הדרום של התרומה ששם העיר הנה הנם שמנה חלקים שכל אחד רחבה ע״ה מילין. צא וחשוב ח׳ פעמים ע״ה. עולים ת״ר שהם ק״ן פרסאות. ובמשנה ב׳ פרק ט׳ דפסחים כתבנו דמהלך יום יו״ד פרסאות. הרי לך שמן ירושלים מדרומה עד קצה הצפון של ארץ ישראל שהוא נהר פרת מהלך ט״ו יום. וכבר כתבתי זה בספר צורת הבית במהדורות לסימן פ׳. [*ואל תתמה על השבתות שבתוך אלו הט״ו יום. שהרי אפשר שילך ע״י בורגנים. כדאיתא פרק שואל במסכת שבת דף ק״ן ע״ב. וגם ע״י עיבורי עיר. כמ״ש בטור סימן שצ״ח והואיל ואפשר להיות כן שיערו חכמים בכך ימים כיון שאפשר שאין השבתות מעכבות]:

הגיע שבעה עשר במרחשון. כתב הר״ב וכבר עברו ג׳ זמנים כו׳. בגמרא דף ו׳ ע״א תניא איזוהי רביעה הבכירה בג׳ במרחשון. בינונית בשבעה בו. אפילה בי״ז בו דברי רבי מאיר. ועיין מ״ש במשנה דלקמן:

היחידים. פירש הר״ב תלמידי חכמים שמיוחדים במעשיהם. הרא״ש פרק ח׳ דנדרים [*דף ס״ג. ותמהני דבגמרא מאן יחידים. אמר רב הונא רבנן. ובתר הכי תני איזהו יחיד ואיזהו תלמיד. יחיד כל שראוי למנותו פרנס על הצבור. תלמיד כל ששואלין אותו דבר הלכה ואומר אפילו במסכת כלה. ע״כ. ש״מ דיחיד עדיף מתלמיד. ומש״ה נמי נראה לי דרב הונא אמר רבנן ולא אמר ת״ח. ומיהו אשכחן בדוכתא אחריתא דקורא תלמיד לזה שראוי למנותו על הצבור. כמו שהביאו התוס׳ מפרק אלו קשרים (שבת דף קי״ד). איזהו תלמיד הראוי למנותו פרנס על הצבור. כשיודע להשיב כל ששואלין דבר הלכה. ואפילו במסכת כלה. ומתרצים התוספת דיש חלוק בתלמיד. דדוקא כשהרב בא אל מקום אחד וכל התלמידים אצלו. זה שואל אל הרב מה שהוא לומד. וזה שואל ממקום אחר. ואותו הרב יודע להשיב לכל התלמידים לכל אחד ואחד כפי שאלתו. ואפי׳ במסכת כלה זהו יחיד דעדיף מתלמיד דהכא. ונקרא ת״ח בפ׳ אלו קשרים. אותו ודאי ראוי למנותו על הצבור. אבל אם אינו יודע [להשיב] אלא במסכת כלה. נקרא ג״כ תלמיד. ומזה מיירי הכא עכ״ל. אבל סוף דבר דיחידים דהכא מיירי בראויים למנותם פרנס על הצבור. ומש״ה נמי דייק רב הונא לומר רבנן ולא אמר תלמידי חכמים כדכתבתי. וא״כ לא שפיר קא עבדי הרא״ש והר״ב שכתבו ת״ח. אלא ה״ל לכתוב רבנן. א״נ חכמים]:

שלש תעניות. פי׳ הר״ב בה״ב. בגמ׳. דכמו שאין גוזרין תענית על הצבור לכתחלה בה׳. כדתנן במ״ט פ״ב. ה״ה נמי ליחידים שאין מתחילין להתענות בה׳:

אוכלים ושותים משחשיכה כו׳. וכתב הר״ב שתיה לא בעי תנאי דאין קבע לשתיה. כלומר שאין לאדם קביעות זמן לשישתה בו. ואין לשון דהכא כלישנא דגמ׳ אין קבע לשינה שהעתקתי במ״ו פ״ק דסוכה:

הגיע ר״ח כסלו וכו׳. אע״ג דזמן רביעה האפילה היא בי״ז במרחשון כמ״ש לעיל. אשכחן ר׳ יוסי דפליג בגמ׳ שכתבתי לעיל. וס״ל שהיא בר״ח כסלו הלכך לר״מ אפילו במיעוט השני׳ אינה מתאחרת יותר ולפיכך ראוי שיהיו ב״ד גוזרין תענית. כ״כ הר״ן. ומיהו ברפ״ח דפיאה. ובמ״ו פ״י דשביעית. ומ״הפ״ח דנדרים. מפרש הר״ב כר׳ יוסי דבינונית בכ״ג במרחשון. וטעמא דהל׳ כמותו כדאפסיק בגמ׳. וכמו שהאריך בזה הר״ן. ומתני׳ דהכא כר״י

דהל׳ כמותו. אבל לקמן רפ״ג נסיב לה נמי הר״ב כר״מ. ודע דבפי׳ זמן רביעה דר״ח כסלו כפי מהשפי׳ הר״ב וכן הרמב״ם ברפ״ח דפיאה ופ״ח דנדרים מ״ג. קאי ארביעה שניה. ובה יש ג׳ זמנים. וכבר כתב בזה בכ״מ פ״א מהל׳ מתנות עניים:

אוכלים ושותים מבעוד יום. כמו שעושים בצום כפור. הרמב״ם פ״ג מה׳ תענית:

ואסורים במלאכה. בגמרא פריך בשלמא כולהו אית בהו תענוג. אבל מלאכה צער הוא. ומשני אמר קרא (יואל א׳:י״ד) קדשו צום קראו עצרה כעצרת [שבועות ושמיני עצרת] מה עצרת אסור בעשיית מלאכה. אף תענית אסור בעשיית מלאכה:

שהן י״ג תעניות על הצבור. מניינא למה לי ונ״ל לומר שהם כנגד י״ג מדות של רחמים [*ואפשר דאתי למימרא דאין גוזרין על הגשמים יותר מי״ג תענית וכדתניא בגמ׳ כשאמרו ג׳ וכשאמרו ז׳ לא אמרו אלא לגשמים. אבל לשאר מיני פורעניות מתענין והולכין עד שיענו. ובאידך ברייתא פליגי. דתניא אין גוזרין יותר מי״ג תעניות על הצבור. לפי שאין מטריחין על הצבור יותר מדאי דברי רבי. רשב״ג אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שיצא זמנה של רביעה ע״כ. ומ״מ לגשמים כ״ע סבירא להו דאין גוזרין יותר]:

שבאלו מתריעים כו׳. ושייר כל מאי דתנן בפירקא דלקמן:

מתריעין. פי׳ הר״ב בשופרות הכי איתא בגמ׳. וכתב המגיד בפ״א מה׳ תענית. שהקשו לזה ממה שאמרו בפ״ג דר״ה בגבולין. מקום שיש חצוצרות. [אין שופר] [כמ״ש הר״ב במ״ד. והיכי משכחת לה אם לא בתענית וכדמוכח נמי בפי׳ הר״ב דלשם. ולא כמ״ש הר״ן שם דבשעת מלחמה דוקא. אלא בכל תענית שעל כל צרה שלא תבא נאמרו הדברים] ותי׳ הראב״ד דתקיעת החצוצרות היתה על סדר הברכות הנזכרות בפרק דלקמן. אבל [תקיעת] השופרות היתה בשאר היום בשעה שהיו מתפללין. והרמב״ם שלא הזכיר שופר בגבולין כלל. י״ל דלענין מקדש הזכירו שופרות. והמחוור כדעת הרשב״א דבמקדש איכא תרתי חצוצרות ושופר כדלעיל. ובגבולין חדא מינייהו. או חצוצרות או שופר. ע״כ:

בשני מטין. פי׳ הר״ב אבל אין מוציאין סחורתן וכן לשון הרמב״ם. ופשוט דלא קאמרי אלא במידי דמיכל דאל״כ מאי כבוד שבת איכא. וכ״כ ב״י סי׳ תקע״ה. דהיינו דוקא בחנויות המוכרות מאכל ומשתה. אבל המוכרות שאר דברים אין פותחין אותם כלל. וכן משמע מדברי רש״י. עכ״ל. ולשון סחורה שייך במידי דמיכל דהכי אשכחן גבי שביעית לאכלה ולא לסחורה:

ממעטין במשא ומתן. פי׳ של שמחה דומיא דבנין ונטיעה דשל שמחה דוקא אבל שאר בנינים שרו. ואין לך משא ומתן גדול מזה. תוספת פ״ק דמגילה דף ה׳ ע״ב:

באירוסין ובנשואין. ר״ל שלא יהיו ששים כלל וחמירי מט׳ באב שמארסין בו [דהא בסוף מכילתין לא אסר לה] אבל אין לפרש ממעטין אבל ששים קצת דא״כ הוה ליה לפרש השעור מה שהוא קורא ממעטין. תוספות שם:

הנזופין. כמו געורין תרגום ויגער בו ונזף ביה. הרמב״ם:

יצא ניסן. של תקופה כשהגיע השמש לתחלת מזל שור. רמב״ם פ״ג מהלכות תענית. כלומר ולא ניסן של חדש הלבנה ובירושלמי אתמר כמ״ש ב״י סימן תקע״ה:

וירדו גשמים סי׳ קללה. כן הגירסא במשנה שבגמרא ובשאר ספרים מדויקים. וכן נראה שהיא גירסת הר״ב. אבל נראה לי ליישב גירסת הספר. לפי מה שכתב הר״ב דדוקא כשלא ירדו כלל קודם ניסן מתניתין הכי קאמרה יצא ניסן ולא ירדו גשמים שוב סימן קללה הם. וזה שהתנה הר״ב כשלא ירדו כלל. ירושלמי הביאו הרי״ף. ויש לתת טעם בדבר מההיא דתנינן במשנה ג׳ פרק ג׳ דמועד קטן. זרעים שלא שתו לפני המועד דלא פסדי אם לא ישתו ואם שתו פסדי. דחזינן מהכא דזרעים ששתו צריכי למשתי וטוב להם וע״ש. [*ועיין בריש פרק ג׳ דלקמן וכן שפסקו גשמים וכו׳]:

ב אפר מקלה. כתב הר״ב ומשום דעפר נמי אקרי אפר. דכשם שאפר קרוי עפר דכתיב (במדבר י״ט:י״ז) מעפר שריפת החטאת כך עפר קרוי אפר. רש״י. [*ומה שכתב הר״ב כדי שייזכור כו׳ דפליגי בה רבי לוי ורמי בר חמא וחד מינייהו דאמר הכי וכתבו התוס׳ דאותו אפר הוי מדבר*) הנשרף מעצם אדם כו׳]:

ובראש הנשיא וכו׳. דחשיבותא הוא דיהבינן ברישייהו דנשיא ואב״ד ברישא. דא״ל אתון חשיביתו למבעי עלן רחמי אכולי עלמא. גמרא. ומה שכתב הר״ב דהן עצמן אינם נוטלין כו׳ כדי שיתביישו יותר כו׳ דאיכא עגמת נפש טפי ומפני חשיבותם הם מתביישים מאחרים. אבל שאר בני אדם דלא חשיבי. לא מתביישי בנתינת אחרים. וסגי להו בנתינת עצמן רש״י:

דזקן. והוא חכם לא היה שם זקן חכם מעמידין חכם וכו׳. גמרא:

דברי כבושים. לשון עצור כמו מכבש בלע״ז

)פריש״א. רש״י. ומפורש סוף פרק (קמא) [כ׳] דשבת:

ובקבלה כתוב בפירש״י הקשה תוספת מאן דהו מאי שנא בהאי קרא דכתיב ביונה וירא אלהים את מעשיהם וגו׳ ולא קרי ליה דברי קבלה. ובהאי קרא דוקרעו לבבכם קרי ליה קבלה. ופריק איהו כ״מ שהנביא מצוה ומודיע ומזהיר את ישראל קרי ליה קבלה ובכל דוכתא דלא אתפקד נביא. כי האי וירא האלהים שהוא כמספר והולך דיליף מיניה אגב אורחא מלתא. לא קרינן ליה קבלה:

זקן פרשתי לעיל:

ורגיל כתב הר״ב היודע סדר תפלה. זה לשון רש״י רגיל להתפלל ותפלתו שגורה בפיו ולא יטעה שכל חזן שטועה סימן רע לשולחיו ע״כ. כדתנן סוף פרק ה׳ דברכות:

וביתו ריקם. כתב הר״ב שאין בביתו כו׳. א״נ ביתו ריקם מן העבירות שלא יצא עליו שם רע בילדותו ולשון ביתו אינו מדוקדק לפי פי׳ השני ולשון רש״י *) שאין חמס וגזל בביתו [ט״ז.] וגם על זה קשיא דאטו שאם יצא עליו שם רע מערוה אע״פ שחמס ושוד לא ישמע בגבולו שיהא הגון. ולכן נראה לי שמזה הטעם כתב הרמב״ם בפרק ד׳ מהלכות תענית ולא יהיה בבניו ובני ביתו וכל קרוביו והנלוים עליו בעל עבירה אלא יהיה ביתו ריקן מן העבירות ולא [*יצא עליו] שם רע בילדותו. והבית יוסף סימן תקע״ט כתב דמדתניא בגמרא וביתו ריקם ופרקו נאה שפירש פרקו נאה שלא יצא עליו שם רע בילדותו נפקא ליה להרמב״ם שפי׳ ביתי היינו בניו וכו׳ דאילו אדידיה כיון דבפרקו שהוא בילדותו צריך שיהא נאה כ״ש בזקנותו ע״כ. ואומר אני כיון דבברייתא פירש ביתו ריקם כמו שהתבאר א״כ גם המשנה ששנאה ביתו ריקם ודאי דהכי פירושו ומדביתו היינו בניו כו׳ והוא עצמו בכלל ביתו ומק״ו אתיא נמי ובכלל ריקם נכלל שמעולם מיום היותו על האדמה יהא ריקם מן העבירות הלכך לא חש תנא דידן למתני כלל ופרקו נאה והברייתא מפרשת ביותר כדרך כל הברייתות:

זכרונות ושופרות. ומלכיות לא והא דפירש הר״ב בפרק בתרא דר״ה משנה ה׳ כ״מ שיש שם זכרונות יהיו מלכיות עמהן י״ל דתנאי היא דתניא התם בגמרא [דף ל״ב] מנין שאומרים מלכיות רבי אומר הרי הוא אומר אני ה׳ אלהיכם ובחדש השביעי [דלעני ולגר תעזוב אותם וסמיך ליה בחדש השביעי זכרון תרועה בפרשת אמור] זו מלכות ר״י בר׳ יהודה אומר אינו צריך הרי הוא אומר והיו לכם לזכרון וכו׳ דלר׳ דדריש ליה מסמיכות דבחדש השביעי איכא למימר דלא בעינן מלכיות עם זכרונות אלא כל בחדש השביעי שהוא ר״ה ויוה״כ של יובל. וכוותיה מתניתין דהכא. אלא דאי הכי לא הוה שתיק גמרא מינה. אלא נ״ל דמתניתין דהכא ככולי עלמא ורבי יוסי ברבי יהודה דקאמר כ״מ כו׳ לא בא ללמד אלא על ר״ה ויוה״כ של יובל וכבר ארז״ל אין למדין מן הכללות והאי קרא גופיה דמיניה דריש כתיב ביה וביום שמחתכם ור״ה נקרא יום שמחה ממה שנאמר (בעזרא ב׳ ח׳) ביום ח׳ לחדש השביעי וגו׳ כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה׳ היא מעוזכם. ויו״כ של יובל איש אל משפחתו ואיש אל אחוזת אבותיו ישוב שהוא ודאי שמחת לב ואע״ג דלעיל מיניה דהאי קרא דביום שמחתכם כתיב וכי תבואו מלחמה על הצר וגו׳ דדרשינן מיניה תקיעות דתענית במשנה ד׳ פ״ג דר״ה הא פסוקי פסקי לקראי:

אל ה׳ בצרתה לי. כולן מזמורים הם והן הן משש הנוספות דזכרונות חד ושופרות תניין ואל ה׳ תליתאה ואשא עיני ד׳ ממעמקים ה׳ תפלה לעני ו׳:

ר׳ יהודה אומר לא היה צריך לומר כו׳. מ״ט לפי שאין אומרים זכרונות ושופרות אלא בר״ה וביובלות ובשעת מלחמה וכתב הר״ן והאי דנקט לישנא דלא היה צריך היינו מפני שהזכרונות והשופרות היו קבועים בר״ה היה נראה שהוא בא לאומרן כאן מפני שאין לו ברכות אחרות ומש״ה אמר ר׳ יהודה דא״צ לכך אלא שיאמר תחתיהן ברכות שהן קבועות ליום ע״כ. ומ״ש בפירוש הרמב״ם והלכה כר״י נראה שהוא טעות סופר וצ״ל ואין הלכה כרבי יהודה וכן בפ״ד מהלכות תענית כתב כת״ק:

מו שענה את אברהם כו׳. לפי שהיה ראשון לנצולים שנצול מנמרוד. תוס׳:

ברוך אתה ה׳ גואל ישראל. בירושלמי שאלו [ולא יצחק נגאל] שענייתו של אברהם אבינו בהר המוריה על הצלתו של יצחק היא. השיבו שמכיון שנגאל יצחק הרי הוא כמו שנגאלו כל ישראל. הר״ן:

על השנייה הוא אומר מי שענה לאבותינו על ים סוף כו׳. כלומר שניה לראשונה שמאריכין בה דהיינו ברכת גאולה. אבל היא ראשונה לשש ברכות שמוסיפין מי שענה וכו׳. לפיכך אומרה בזכרונות לפי שהיו ישראל נשכחים במצרים כמה שנים ונתיאשו מן הגאולה וזכר המקום אותם וגאלם כדכתיב (שמות ו׳:ה׳) ואזכור את בריתי. רש״י:

על השלישית הוא אומר מי שענה את יהושע בגלגל. לפי שנענה בשופרות על יריחו בעוד שהיו ישראל עומדין בגלגל. רש״י:

על הרביעית הוא אומר מי שענה את שמואל במצפה. מעין אל ה׳ בצרתה לי וחותם בשומע צעקה. דכתיב (שמואל א׳ ו׳) ויזעק שמואל חל ה׳. רש״י:

על החמישית כו׳ מי שענה את אליהו בהר הכרמל. מעין אשא עיני אל ההרים וחותם בשומע תפלה דכתיב באליהו (מלכים א י״ח:ל״ז) עננו ה׳ עננו דהיינו תפלה. רש״י:

על הששית כו׳. מי שענה את יונה במעי הדגה מעין ממעמקים קראתיך ה׳ וחותם העונה בעת צרה שכ״כ (יונה ב׳:ג׳) קראתי מצרה לי. רש״י:

על השביעית כו׳ מי שענה את דוד כו׳. כתב הר״ב ואע״ג דיונה בתר דוד ושלמה היה. גמרא. ופירש״י דהוה בימי אמציהו בסדר עולם. ע״כ. ומאליהו לא פריך אע״ג דבימי אחאב היה מעשה דהר הכרמל משום דאמרינן דאליהו זהו פנחס. ומשום דלא כתיב בהדיא לא הקדימו לשמואל. ויש ג״כ דעות אחרות בין חז״ל דאינו פנחס [*ומיהו כמו שמתורץ יונה כך מתורץ אליהו ובירושלמי איתא הכי להדיא דמקשה אאליהו ואיונה כחדא ומתרץ להו כך]:

ורבי חנניה בן תרדיון. בסיכני ברייתא בגמ׳:

ולא ענו אחריו אמן. כתב הר״ב לפי שבמקדש כו׳ כדאמרינן בגמרא בברכות פרק הרואה. בגמ׳ דפירקין איתא נמי. אלא משום דבסוף פ׳ הרואה הביאה הר״ב בפירוש המשנה. לכך הראה מקום גמ׳ ההיא:

תקעו הכהנים תקעו. כתב הר״ב חזן הכנסת כו׳ והוא השמש ולא ש״צ. רש״י. ועיין ריש פ״ז דיומא. ומפורש בגמ׳ בברייתא שהיו תוקעין תקיעה תרועה תקיעה ועיין לקמן:

הריעו בני אהרן הריעו. וכן הגירסא בברייתא ג״כ ובאחרת גורס בתרוייהו בני אהרן וכן העתיק הרמב״ם ובאחרת גורס בתרוייהו הכהנים בני אהרן. ומפורש בגמרא בברייתא דהיו מריעין תרועה תקיעה תרועה. וכן בכל ברכה וברכה באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו עד שיגמור את הברכות כולן וכ״כ רש״י והרמב״ם והטור והר״ן. ומ״ש הב״י סימן תקע״ט וז״ל צ״ל שהוא מפרש דאע״ג דפעם א׳ היה אומר תקעו ופעם אחרת היה אומר הריעו לא היה אלא לחלק כבוד לתרועה כמו לתקיעה אבל לעולם היה תר״ת ושלא כדברי הרמב״ם שכתב כו׳ ע״כ. לא ידעתי אמאן מהדר שכל המפרשים שהביא אין גם אחד שיובן מדבריו דלא כהרמב״ם. ובהשגות דרך אחר וזה שבמקדש לא היתה תקיעה עם התרועה ולא התרועה עם התקיעה. ואפשר שהיו שלשתן בגבולין תר״ת ע״כ. וגם זה דלא כמ״ש הב״י:

לא היינו נוהגים כן אלא בשער מזרח. פי׳ הר״ב לא היינו נוהגים שלא לענות אמן וכפירש״י ואין הפרש בין מקדש לגבולין לענין ההתרעות דבגבולין נמי היו תוקעים ומריעים כסדר השנוי במשנה זו שהרי תקיעות היו בתעניות אף בגבולין כמ״ש הר״ב במשנה ד׳ פ״ג דר״ה. וכ״כ הר״ב בסמוך לקמן. וכתב הר״ן ויש לתמוה דא״כ למה הוזכר זה בתעניות בלבד והלא בכל השנה כולה היה אפשר ג״כ להם לחלוק בכך וזו לא אמרה אדם מעולם שלא יהו עונין אמן בגבולין. אבל היותר מחוור בזה שההפרש שבין מקדש לגבולין הוא שבגבולין היו אומרים מי שענה ואח״כ היו חותמין הברכה ואחר החתימות היו עונין אחריהן אמן ותוקעים. ובמקדש ע״י שעונין בשכמל״ו על כל הברכות אם היו תוקעין אח״כ היתה התקיעה של בשכמל״ו שהוא כעין ברכה בפני עצמה. ואנו רוצים לסמוך התקיעה לתפלת התענית שהיה מי שענה. ולפיכך חותמין הברכה קודם שיאמרו מי שענה ועונין אחריה בשכמל״ו ואחר כך חזן הכנסת אומר תקעו כו׳. ומתחיל ש״ץ ואומר מי שענה כו׳ עד ביום הזה ותוקעים וכן בכולם. או אפשר שאף קודם החתימה היו אומרים מי שענה. אלא שלאחר החתימה ג״כ היו חוזרין ואומרין מי שענה וכו׳ וטעותם של רבי חלפתא ורבי חנניה בן תרדיון היה שהנהיגו כן בגבולין לומר מי שענה אחר חתימת הברכות ולא היו צריכין לכך מפני שאין אמן מפסיק בין ברכה לתקיעה עכ״ל ואני שמעתי ולא אבין דלדבריו לא היה הטעות אלא במי שענה שאמרו אחר החתימות ולא ידעו שאין באמן הפסק דש״מ דאמן היו עונין ולא בשכמל״ו ומפורש שנאה משנתינו ולא ענו אחריו אמן. ואם יאמר דגם בזה טעו הדרה תמיהתו שעל דברי רש״י לפירושו נמי ועוד דא״כ בתרתי טעו וזה אינו במשמע דבריו. הילכך איכא למימר שהמחוור כדעת הרמב״ם בפ״ד מהלכות תענית שעל עניית ברוך שם ועל התקיעות אמרו שלא היו נוהגין כן אלא בשער המזרח. וזהו במשמע המשנה כיון שבסדר המשנה הקודמת לא אמרו בסדר ההתרעות כלום וגם הזכירו במשנה זו שלא היו עונין אמן. ולענין תמיהת הר״ן למה הוזכר זה בתענית בלבד י״ל דבתענית שמשונה בכ״ד ברכות ותקיעות היו סוברים לנהוג כן בכל מקום אף בגבולין ככל המנהג שהוא במקדש בין בעניית ברוך שם. בין בתקיעות. ולענין התקיעות דבתעניות שבגבולין כתב הרמב״ם שאחר גמר התפלה על הסדר היו תוקעין:

בשער המזרח ובהר הבית. כתב הר״ב שער המזרח של הר הבית וכו׳ ורש״י כתב בגמרא פ״ג דר״ה דף כ״ז וז״ל בשערי מזרח ובהר הבית חדא מלתא היא בשער מזרח בהר הבית וכתב עוד וי״א בשערי מזרח בע״נ ע״כ. וכ״פ הרמב״ם שער מזרח של הר הבית ושער המזרח של עזרה אבל בחבורו כתב היו מתכנסים להר הבית כנגד שער המזרח ע״כ. ויש נוסחאות דל״ג ובהר הבית [והוא הירושלמי]:

[*אנשי משמר. פירשתי בריש מסכת ברכות בס״ד]:

אבל לא בימים. שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב ויבואו אנשי המשמר לסייעם וכתיב (ויקרא י׳:ט׳) יין ושכר אל תשת בבואכם וגו׳:

לא ביום ולא בלילה. פי׳ הר״ב לפי שהיו צריכים להעלות כו׳ שפקעו מעל המזבח א״נ לא גמרו ביום גומרין בלילה אבל אנשי משמר אינן צריכין לסייע בלילה להפוך במזלג דבית אב יכול להספיק לבד היפוך המערכה. רש״י:

ואנשי מעמד. כתב הר״ב דהכתוב אומר תשמרו כו׳ עיין רפ״ד:

כל הכתוב במגילת תענית. כתב רש״י מגילת תענית נכתבה בימי חכמים אף על פי שלא היו כותבין הלכות והיינו דקתני כל הכתוב במגילת תענית כאילו היה מקרא. וכתב הר״ב דאנן קי״ל דבטלה מגילת תענית. בגמ׳ פ״ק דר״ה דף י״ח וי״ט שבזמן שבית המקדש קיים אסורים מפני ששמחה היא להם אין ב״ה קיים מותרים מפני שאבל היא להם אבל חנוכה מפרסם ניסא גלוי לכל ישראל על ידי שנהגו בו המצוה והחזיקו בו כשל תורה ולא נכון לבטלו. ופורים. קיימו וקבלו היהודים כדכתיב באסתר.

שלא להפקיע השערים. פי׳ הר״ב כשרואין בעלי חנויות שקונים כו׳ יהיו סבורים שבא רעב לעולם כו׳. וכפירש״י וכך כתבו ג״כ התוספות בפ״ק דף י׳. ונראה דבמקום שבעלי חנויות נכרים הם מיירי דאלת״ה הא אינהו נמי בכלל הצבור המתענים ויודעים שבשביל התענית קונים. ואין נראה כן מדברי המגיד פ״א מהלכות תענית שאחר שהביא לשון רש״י כתב שהרמב״ם לא הזכיר הטעם [ר״ל בחבורו] לפי שאפילו במקום שאין לחוש לו כגון עיר שרובה נכרים הדין כן ע״כ. הרי שמשמע דמסתמא בעיר שרובה ישראל איירינן ואפשר שאף ע״פ שרובה ישראל מכל מקום בעלי החנויות נכרים הם. ומיהו דוחק לחלק דמתניתין סתמא תנן. ומסתמא במקום שכולה ישראל מתניא. וי״ל דחיישינן שמא בעלי החנויות לא ישימו לבם לכך שמפני התענית והשבת הם קונים. וז״ש ב׳ סעודות כו׳ כן לשון רש״י והתוספות. אבל הטור סימן תקע״ב כתב ד׳ סעודות. ועל מ״ש א׳ לליל התענית פי׳ הר״ן דאע״ג דבשאר ימים קונים יותר שאוכלים ב׳ סעודות שאני האחת דתענית שכמה דברים שחיי נפש בהם שהאדם מרבה לקנות מפני התענית ויש לחוש בהן להפקעת שערים אע״ג דלענין תבואה אין לחוש דבשאר ימים צריך פת לשתי סעודות ע״כ. ופירוש השני שכתב הר״ב שלא יאמרו אם לא שהרעב בא לא היו דוחקים כו׳ כ״כ הרמב״ם בפירושו וז״ל מפני שאומר דלת העם לולי הצורך הגדול למטר לא היו מתענים קודם השבת ע״כ. כלומר שלא היו מטילין התענית על הצבור סמוך לשבת שאין ביכולת דלת העם לקנות ב׳ סעודות גדולות ביחד אלא ודאי שצורך שעה היא:

להפקיע מבטל שעור מדה הראשונה וממעטה. רש״י פ״ק דף י׳:

ולא אחרונות. פי׳ התחלת האחרונות אין מתחילין ביום ה׳ אבל כך סדרן בה״ב הבה״ב. שכן סדרום הרמב״ם והטור. אע״פ שפסקו כרבי יוסי דלא כמו שכתב הרמב״ם בפירושו דאין הלכה כר׳ יוסי. והב״י סימן תקע״ב יהיב טעמא דשאני אתחלתא דשניות ואחרונות משום דיש הפסק זמן בין תעניות אלו לאלו. אין העולם זוכרים שהוא בשביל התענית ושייך בו טעמא דהפקעת שערים עכ״ד. ובאמת שאין הכרע מדברי המשנה והפוסקים שיש הפסק ביניהם דהא לא תנן אלא עברו אלו ולא נענו דמשמע מיד שעברו ולא נענו גוזרים כו׳. אלא דסברא הוא דמסתמא ממתינין קצת ומצפין לתשועה. כ״ש למנהג שכתב בית יוסף סימן תק״ן בשם הרד״א להכריז הצומות בשבת שאם מנהג קדום הוא בימי חכמי המשנה אם כן כשכלו להו ג׳ ראשונות היו צריכין להמתין עד השבת שהוא יום כנופיא כדי להכריז השניות. וכן כשכלו גם המה אבל השבעה הוכרזו בפעם אתת ואין ביניהם הפסק:

בראש חודש. כתב רש״י דאקרי מועד כמו שכתבתי בס״ד במשנה ד׳ פ״ק דשבועות. ובחנוכה ובפורים עיין לעיל במשנה ח׳:

ואם התחילו אין מפסיקין. כתב רש״י ואם התחילו כו׳ ונכנס בהן ראש חודש אין מפסיקין דאף על גב דאיקרי מועד לא כתיב יום משתה ושמחה. ע״כ. אבל פורים [אע״ג] דכתיב ביה יום משתה ושמחה כיון דלא אקרי מועד לא חשבינן ליה אע״ג דאקרי י״ט לא זהו לשון מועד שנקראים המועדות בתורה:

ג צמחים ששנו מתריעין עליהם מיד. לפי שאינו דבר שסובל מתון דבשלמא כשהגשמים מאחרין לירד אפשר להמתין שאם ירדו לאחר מכן יהיו פירות השנה כתיקנן ולפיכך גוזרין תעניות במתון על הסדר. אבל צמחים ששינו אם לא יתוקנו במהרה יופסדו לגמרי. וכן כשפסקו גשמים וכו׳ הרי הצמחים נפסדים במהרה ואין מתון לדבר ומהאי טעמא שינו דוקא תנן אבל יבשו לא כדאיתא בגמרא לפי שאין להם תקנה כשיבשו אלא לזרוע בתחלה לפיכך הרי הם כאילו לא ירדו עליהם גשמים כלל ולפיכך מתענין כפי הסדר. הר״ן:

מפני שהיא מכת בצורת. אע״פ שמכת בצורת קלה ממכת רעב כדתנן במשנה ח׳ פ״ה דאבות רעב של בצורת בא מקצתן רעבים ומקצתן שבעים. אפ״ה הכא הכי קאמר דאע״פ שירדו גשמים ולפיכך אפשר שלא יהיה רעב אעפ״כ כיון שפסקו הגשמים מ׳ יום לפחות מכה המביאה לידי בצורת היא זו. הר״ן:

אבל לא לבורות כו׳. משכחת לה דירדו בנחת ובכח וטובא לא אתיא. גמרא:

לבורות שיחין ומערות. מפורשין במשנה ה׳ פ״ה דב״ק:

מתריעין עליהן מיד. כדמפרש בברייתא בגמרא על האילנות בפרוס הפסח משום דההיא שעתא מלבלבי אילני. וכל שלא ירדו להם הגשמים הצריכים להם שוב אין מוציאין ענפיהן כהוגן אפי׳ ירדו להם גשמים לאחר כך. וכן כשירדו לאילן ולא לצמחין כיון שכבר ירד מטר ולא יהיה כפי מה שצריך לזרעים הדבר מראה שהרביעה הצריכה לזריעה תתאחר הרבה או לא תבא כלל. ילפיכך מתריעין עליהן מיד. וכן כשהגיע בפרוס החג כדאיתא בגמרא

ולא ירדו גשמים הרבה כדי למלאות מהם הבורות וכו׳ והרי זה דבר שאינו סובל מתון. שהרי הן מסוכנים שלא ימותו בצמא ולפיכך מתענין ומתריעין מיד. הר״ן בשינוי מעט. ותו בגמרא אם אין להם מים לשתות מתריעין עליהן מיד:

וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים. בהא היינו טעמא שאותה העיר מתרעת מיד ואינה נוהגת סדר התעניות האמורות ברביעה ראשונה אע״פ שאין צורתה [אלא] עצירת גשמים. לפי שהדבר מראה בעצמו שזה בא עליהם בגזירתו של הקב״ה ולא במנהגו של עולם. ולפיכך ראיי שיתענו ויתריעו מיד ומש״ה מייתי קרא דכתיב והמטרתי על עיר אחת וגו׳. הר״ן. ועיין עוד לקמן:

מתענה ומתרעת. אע״ג דסתם מתרעת משמע תרווייהו תנן מתענה ומתרעת משום דבעי לאפלוגי ר״ע בסיפא. תוספות:

וכל סביבותיה. לשון המגיד סביבות אותה הפרכיא. ע״כ. כלומר סביבות הוא מה שבאותה הפרכיא ושם זה נזכר בברייתא דמתריעין על האילנות וכו׳ ועל כולן אין מתריעין עליהן אלא בהפרכיא שלהן ופירש״י באותו מלכות שכלו שם

[מ] בורות שיחין ומערות ע״כ. וכתב הב״י בסי׳ תקע״ה דלרש״י הא דתנן סביבותיה מתענות כו׳ בשלא ירדו עליה גשמים כלל היא דאילו ירדו לצמחים ולא לאילנות אין סביבותיה מתענות ולא מתריעות. עכ״ל. ונמצא דלרש״י סביבותיה פירוש מה שסביב ההפרכיא. והר״ן מפרש דהאי ועל כולן קאי אפילו על מכה מהלכת כדלקמן. והטעם לפי שאפילו במהלכת אין לחוש על יותר מכן. וכך שנויה בתוספתא מתריעין על הגובאי וכו׳ על החרב וכו׳ ועל כולן וכו׳. וע״פ אותה תוספתא מפרש דכל ארץ ישראל מה שהחזיקו עולי מצרים אע״פ שעולי בבל לא החזיקו הוי בכלל הפרכיא לענין זה ע״כ. והתוס׳ סתמו וכתבו הפרכיא פירוש אותו מלכות. ע״כ. ולא פירשו אי קאי אף אמהלכת. והדעת מכרעת דסברי כרש״י דכיון דבברייתא שלפנינו לא הזכירו בהדיא מכה מהלכת אי איתא דס״ל דבעל כולן נכלל הכל כדעת הר״ן לא ה״ל לסתום אלא לפרש ועיין במשנה ד׳:

מתענות ולא מתריעות. שכן מצינו ביום הכפורים מתענין ולא מתריעין. ר״ע אומר מתריעין ולא מתענין שכן מצינו בר״ה שמתריעין ולא מתענין. הר״ן בשם הירושלמי:

וכן עיר שיש בה דבר כו׳. מלתא דפשיטא שאין בה מתון וצריכין להתענות מיד ועיין במשנה ז׳:

וכל סביבותיה. כדי להשתתף בצרתן ולבקש רחמים עליהן שהרי אינה מכה משולחת וסביבותיה דמשנה דלעיל איכא נמי לפרושי מהאי טעמא [דלא כפי׳ הר״ב]. הר״ן. ועיין במשנה דלקמן:

המוציאה ת״ק רגלי. הר״ן כתב דמלישנא דהמוציאה דייק מיניה הרמב״ם דאין הנשים והקטנים והזקנים ששבתו ממלאכה בכלל המנין הזה. והמגיד כתב דמרגלי דייק דהן הגברים לבד מטף וכיוצא בהן:

שלשה מתים בג׳ ימים. מת אחד בכל יום. רש״י:

פחות מכאן אין זה דבר. לשון הברייתא בגמרא. ביום א׳ או בארבע ימים אין זה דבר. וטעמא פירש רש״י דאקראי בעלמא הואי ולא קבע:

מתריעין. מתענין ומתריעין קאמר כדפי׳ הר״ב במתריעין דריש פרקין. [*ועיין בסמוך]:

בכל מקום. כתב הר״ב אפי׳ בערים הרחוקות ממנה הרבה. בא לרבות דיותר מסביבותיה מתענות דאי תימא סביבותיה הוה ליה לתנא למתני הכי כדתנן לעיל. והב״י כתב שזה הפירוש הוקשה לו להרמב״ם משום דאין זמן בעולם שלא יהא בו חרב באחד מהמקומות. וכיון שכן בכל העולם היו צריכין להתענות מפני שהיא מכה מהלכת. ולכן הוא מפרש דהאי בכל מקום היינו בסביבותיה ואתיא כרבי עקיבא דתנן מתריעין דלת״ק מתענות ה״ל למתני ע״כ. ומיהו לפי מ״ש רש״י ל״ק ולא מידי שזה לשונו אם יראו באספמיא מתריעין בבבל בבבל מתריעין באספמיא וכו׳ אם במקום אחד היא מתריעין עליה כל השומעים כדי שלא תבא עליהן ע״כ. ר״ל השומעים דוקא אבל מסתמא אע״פ דודאי אין זמן בעולם שאין בו חרב כיון דלא שמענו כאילו אינו בעולם דמכיון דלא נשמע הרי כאילו אין חרב כלל דאילו היה לדאג שמא יבא לכאן כבר היה נשמע שמעו ואפשר עוד וקרוב לשמוע דרש״י סובר דדוקא אותן השומעים וחוששין בעצמן פן גם עליהן תעבור המכה וזה שדקדק להאריך כדי שלא תבא כו׳ ופשיטא דמש״ה הוא אלא להכי כתב כן. דדוקא כשיש כאן החששא שתבא עליהן והב״י שלא כתב היישוב שעל דעת רש״י אין ספק אצלי שלא היה לפניו אלא ספר הרי״ף. והעתיק לשון רש״י כמו שהביאו הר״ן ומה שהקשה עוד הב״י דאמאי לא אמרי׳ בדבר שיהו מתריעים בכל מקום שהדבר ידוע שאין בעולם מכה מהלכת ומתפשטת יותר ממנה. נראה לי דל״ק. דהא בגמ׳ איתא דשמואל גזר תעניתא בנהרדעי משום דהוי מותנא בי חוזאי ואמרינן משום דהוי שיירתא דמתלווה ובא עמהן. שמעת מיניה דבלאו הכי לא ועיין במשנה ג׳ כתבתי דעת הר״ן בפי׳ כל מקום דהכא:

על הארבה ועל החסיל. ובברייתא מתריעין על הגובאי בכל שהוא רשב״א אומר אף על התגבר וכתב הראב״ד בהשגות דלת״ק כל המינים מזיקין הן חוץ מן החגב שהרי הילק והגזם השחיתו בימי יואל וה״ה לסלעם וחרגל ע״כ. אבל המגיד כתב דדוקא אלו ג׳ שהזכירו ולא שאר המינין אלא א״כ בתערובות כלומר של יואל בתערובות ארבה וחסיל היו:

כמלא פי תנור. פי׳ הר״ב תבואה כו׳ בגמ׳ ועדיין תיבעי לך ככסויא דתנורא או דלמא כי דרא דרפתא שורות לחם הדבקים בפומא דתנורא זה אצל זה אי נמי זה למעלה מזה תיקו:

מתריעין. בענינו. רש״י. והכי איתא בסוף פ״ק בגמרא. וכתב הר״ן דאע״ג דכל מתריעין סתמא אף תענית במשמע כדלעיל הכא שאני שלפי שהדבר ידוע שאסור להתענות בשבת ממילא משמע דכי תנן מתריעין בלא תענית קאמר. ע״כ. ומ״ש הר״ב דהלכה שאין תוקעין בחצוצרות כו׳ פי׳ המגיד שאין תקיעתן דבר ברור שיציל. ע״כ. ומ״ש הר״ב אבל מתענין כ״כ הרמב״ם בפירושו ובחבורו פרק א׳ מהלכות תענית. וכתב המגיד דדבריו תמוהים וצ״ע. אבל הטור סימן תקע״ו השמיט מדברי הרמב״ם תיבת מתענין וכתב הב״י שכך נראה שהיא הנוסחא בדברי הרמב״ם. שהרי בהלכות שבת פ״ב ופ״ל שכתב זועקות על אלו בשבת. לא כתב שמתענין ע״כ:

על עיר שהקיפוה כו׳ ובכל אלו לא פירש במשנתינו בחול מה דינם. והר״ן במשנה ג׳ כתב שאין מתענין עליהם אפילו בחול לא בעיר עצמה ולא בסביבותיה. והביא ראיה מהגמ׳ וטעמא הרמב״ן פירש משום דכיון דמחמת הצרה ותוקף בהלתה אי אפשר לבני העיר להתענות אף סביבותיהן אין מתענין ואין זה מחוור אלא נראה לי משום דכל מתריעין דמשנתינו פי׳ בברייתא דהיינו בתעניות בה״ב משום דרצופין אין מטריחים על הצבור. וכשהסכנה בת יומא כי הא דהכא היה צריך לתעניות הרצופים. לפי שסכנתה בכל יום והצלתה צריכה שתהא נחפזת מאד ואין מטריחין כו׳ גם אין מקום לתעניות בה״ב. לא ראו לגזור תעניות כלל. עכ״ל:

ולא לצעקה. שאין אנו בטוחים כ״כ שתועיל תפלתינו לצעוק עליהם בשבת. רש״י סוף פ״ק דף י״ד ע״א:

ולא הודו לו חכמים. כתב הר״ב אבל בחול מתריעין וא״כ מתני׳ דוקא בסביבותיה. וכר״ע דמשנה ד׳. וכבר כתבתי בשם ב״י במשנה ה׳ דלהרמב״ם ההוא מתני׳ נמי כרבי עקיבא. אבל הרמב״ם פי׳ דהדין אצלינו שאין מתריעין על הדבר כל עיקר והכי מסקינן בגמרא דלא הודו לו כלל ואפילו בחול. ופירש״י דגזירה היא. וכתב הר״ן ומיהו ה״מ לומר שאין דנין עיר שיש בה דבר כעיר שהקיפוה עובדי כוכבים שנתריע עליה ברציפה ואפילו בשבת דליתא. ומיהו אותה העיר מתענה ומתרעת וסביבותיה מתענות ולא מתריעות כת״ק דרבי עקיבא ע״כ:

שלא תבא. לישנא מעליא נקט. רש״י:

חוץ מרוב גשמים. לפי שאין מתפללין על רוב הטובה שנאמר (מלאכי ג׳:י׳) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר. וגומר [מאי] עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. גמרא. ופירש הר״ן וכיון שכך מדתו של הקב״ה שכשהוא נענה לעמו ישראל משפיע להם מטובתו עד שיבלו שפתותיהם מלומר די אין מתפללין עליה:

והכניסו תנורי פסחים. שהם בחצירות רש״י:

שלא ימוקו. בטוח היה בתפלתו שירדו גשמים הרבה. הר״ן:

עג עוגה. בברייתא כדרך שעשה חבקוק הנביא שנאמר על משמרתי אעמודה פירש״י כמין בית האסורים עשה וישב ומה שכתב הר״ב רושם עגול כעין עוגה כך כתב רש״י [כג.] לפי שע״י רשימת העגולה נעשית מה שבתוכה כעין עוגה ועיין ריש מועד קטן:

ונדבה. רצון ועין יפה. רש״י:

[*עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים. ירושלמי הדה אמרה הר הבית מקורה היה ותני כן אסטיו לפנים מאסטיו היה. ע״כ. ועיין במשנה ה׳ פרק קמא דפסחים ומשנה ד׳ פ״ד דסוכה ומשנה ד׳ פ״ח דשקלים]:

אם נמחית אבן הטועים. פירש הר״ן שכשם שאי אפשר לאבן שתמחה כך א״א להתפלל על רוב הטובה. ע״כ. וכן הוא בברייתא א״ל כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה אעפ״כ הביאו לי פר הודאה הביאו לו כו׳ אמר לפניו רבש״ע כו׳. יהי רצון מלפניך שיפסקו הגשמים ויהיה ריוח בעולם מיד נשבה הרוח כו׳:

נידוי. פי׳ הר״ב שמנדין על כבוד הרב. והוא הטיח דברים ואמר לא כך שאלתי כ״כ רש״י. ובברייתא מסיים הכי. שאלו שנים כשני אליהו שמפתחות גשמים בידו של אליהו לא נמצא שם שמים מתחלל על ידיך. דאליהו נשבע דלא ירדו גשמים ואתה נשבעת שירדו. ונמצא דזה או זה בא לידי שבועת שוא [*ועיין מ״ש במשנה ו׳ פרק ה׳ דעדיות]:

מתחטא. פירש הר״ב מתגעגע ולשון ארמית הוא כמ״ש בערוך [ערך חט] כי הילדים רכים (בראשית ל״ג). תרגום [יונתן] ארום טלייא מחטיין:

קודם הנץ החמה לא ישלימו. דאכתי לא חל עלייהו תענית כי נחתי גשמים רש״י. [*ופי׳ הנץ החמה כתבתי במשנה ב׳ פ״ק דברכות]:

קודם חצות. דחצות זמן אכילה הוא. ומחצות ואילך חל התענית כיון שלא סעדו בשעת סעודה. רש״י [*ומ״ש הר״ב הלכה כר״א. גמ׳]:

וקראו הלל הגדול. הודו לאלהי האלהים כל״ח (תהלים קל״ו) עד על נהרות בבל גמרא סוף פסחים ומשום דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר נאה להאמר על השובע. רש״י. ודרך שיר הוא שלא נאמר אלא על השובע. אבל בפסוקי דזמרה אומרים עיין בתוס׳:

ד **במנחה**. כתב הר״ב דכל יומא במנחה לא משום שכרות מפרש בגמרא מדרבנן כהן שיכור אסור בנשיאת כפים ואסמכוה מדנסמכה פרשת כהן מברך לפרשת נזיר. לומר מה נזיר אסור ביין אף כהן מברך אסור ביין. ומאי דכתב הר״ב דבקצת תענית יש נעילה ובמקצתן לא הרמב״ם כתב בפרק י״ד מהלכות תפלה בתעניות שיש בהן נעילה כגון צום כפור ותענית צבור ותענית שאין בו נעילה כגון ט׳ באב וי״ז בתמוז. וכ״כ ג״כ בפ״ה מהל׳ תענית דבד׳ צומות הללו אין מתריעין ולא מתפללין בהן תפלת נעילה. נראה שסברתו כמ״ש הר״ן דנעילה נתקנה בכל תעניות שהוקבעו לתפלה אבל ד׳ צומות. לא הוקבעו אלא לאבל לא תקנו בהו נעילה. ותמיהני על הר״ן שנסתפק אם כל תעניות צבור שוות בזה ולא הביא דברי הרמב״ם דנראין בהדיא כסברא זו:

ובנעילת שערים. מפורש בירושלמי פרק תפלת השחר אימתי נעילה. יש אומרים נעילת שערי מקדש ויש אומרים נעילת שערי שמים שנועלין אותן לעת ערב בגמר תפלה. רש״י. [*ויש לתמוה על רש״י שהביא מפרק תפלת השחר ואיתא נמי בירושלמי דפרקין:

ובמעמדות. פי׳ הר״ב אנשי מעמד כו׳ כדתנן במשנה ב׳ וג׳]:

לפי שנאמר צו וגו׳ וסופו תשמרו. לכל ישראל צוה כדפירש הר״ב במשנה ז׳ פרק ב׳ ואי אפשר לכל ישראל כולן שיהו עומדין בעזרה בשעת קרבן:

נביאים הראשונים. שמואל ודוד. רש״י. וכן כתיב בדברי הימים א׳ ט׳ המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם:

של לוים. שגם הם נתחלקו לכ״ד משמרות. ככתוב בד״ה:

וקוראין במעשה בראשית. פירוש בין אותן שהיו רחוקים ומתכנסים בעריהן בבה״כ בין אותן שהיו בירושלים במקדש. כדפי׳ הר״ב במשנה דלקמן:

מפני כבוד השבת. עיין סוף פרק ב׳ בפירוש הר״ב:

ולא באחד בשבת. פי׳ הר״ב מפני שהוא שלישי ליצירה כו׳. א״נ מפני שבשבת נתנה בו נשמה יתירה כו׳. הני תרי טעמי בגמ׳ פליגי בהו אמוראי ובמשניות בנוסחאות דוקניות ל״ג מן ואנשי מעמד עד וימותו. וכן נראה שהיתה גירסת הר״ב. ועוד מוכיח מה שכתב ובכל יום היו אנשי מעמד מתפללין תפלת נעילה. ומאן דכר שמה דתפלה זו. אלא שהר״ב מבאר והולך מנהגם של אנשי המעמד. ועוד נ״ל שכל מה שכתב מן ולא היו כו׳ עד תפלת נעילה שייך הכל לסוף דבור שבסוף המשנה דלעיל והכל דבור אחד. והתחלת פי׳ משנה ג׳ הוא מן דבור פרשה גדולה כו׳. ומה שכתב הר״ב ויום שלישי ליצירתו חלוש טפי. בפירש״י לא נכתב טפי. ועיין מזה במשנה ג׳ פרק ט׳ דשבת:

[*ביום הראשון. של שבוע קורין בראשית. פרשה ראשונה [ופרשה] יהי רקיע לפי שאין בפ׳ בראשית לבדה ט׳ פסוקים כדי קריאת כהן לוי וישראל. וכן כולם. בששי תוצא הארץ ויכלו השמים לפי שבפרשה תוצא הארץ אין בה אלא ח׳ פסוקים לפי׳ אומר ויכלו. לשון רש״י. ועיין פרק ד׳ דמגילה משנה ד׳]:

פרשה גדולה וכו׳. כתב הר״ב לאחר שקרא הראשון ג׳ פסוקים כדתנן במשנה ד׳ פ״ד דמגילה הקורא בתורה לא יפחות מג׳ פסוקים:

במנחה נכנסים וקורין על פיהן. פרשה בנעילה ליכא. רש״י. ובודאי שכן נראה מהמשנה וז״ש הרמב״ם במשנה דלקמן ואין קורין אלא בשחרית ובנעילה. דמשמע דיש קריאה בנעילה. זו לאידנא מנין לו. ובחבורו לא כתב ואין קורין כו׳ אלא ואין מעמד כו׳:

[*כקורין את שמע. עיין בטור אורח חיים סימן מ״ט]:

כל יום שיש בו הלל. [בלי מוסף הם ימי חנוכה] אין בו מעמד בשחרית. לפי שהלל מד״ס הן עשו להם חיזוק ודחו המעמד. הרמב״ם. ושל שחרית דוחה. כדתנן במשנה ז׳ פ״ד דר״ה הראשון מקרא את ההלל. ודקרי הלל מד״ס. אע״ג דתיקון נביאים הוא כמ״ש במשנה ז׳ פ״ה דפסחים. כל שאינו מפורש בתורת משה רבינו ע״ה מד״ס קרי ליה וכן לשון הרמב״ם לענין מגילה שהיא מד״ס והדברים ידועים שהיא תקנת נביאים ע״כ בריש ה׳ מגילה. ועיין בריש מסכת ערובין. גם לקמן בסמוך:

מעמד. קיבוצן לכל תפלה מן הד׳ תפלות ועמידתן שם לתפלה ולתחנה ולבקשה ולקרות בתורה נקרא מעמד רמב״ם פ״ו מהלכות כלי המקדש:

קרבן מוסף אין בו בנעילה. בירושלים לפי שהיו טרודין במוסף שיש בו להקריב בהמות יותר מתמיד שהוא אחד. אין לך מוסף בלא שתי בהמות ולא היה להם פנאי כלל שהכהנים של מעמד טרודים במוסף. וישראל שבהם היו טרודים לחטוב עצים ולשאוב מים. ודוחה אפילו דנעילה. עכ״ל רש״י. ואע״פ שהגבעונים אשר לא מבני ישראל המה נתונים נתונים לחטוב עצים ולשאוב מים לבית אלהים כדמפורש בספר יהושע (ט׳) יתכן בעיני לומר שזהו לצורך עובדי המקדש לבשל קרבנותיהם ושאר צרכיהם. ופירוש למזבח ה׳ דכתיב ביהושע לעובדי המזבח אבל למזבח עצמו לא היו מניחים

לגבעונים לחטוב עצים ולשאוב מים. ואין נראה לחלק בין חטיבת עצים ושאיבת מים דלקרבן מוסף ודלקרבן התמיד. ושאר הקרבנות. ובעזרא סי׳ ח׳ כתוב ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים. יש ג״כ לפרש לעבוד עבודה לצורך הלוים. כדי שהלוים יהיו פנוים במלאכת עבודת ה׳:

קרבן עצים אין בו בנעילה. פירש הר״ב דכדברי סופרים דמי שאע״פ דתקנת נביאים היא כד״ס דמי ובגמרא דף כ״ח ע״ב קרי לה מדאורייתא משום דתקנת נביאים היא. ועיין בריש ערובין. ומ״ש הר״ב דלא ירד לסוף דעתו של הרמב״ם שנראה מדבריו שיש תפלה יתירה לאנשי מעמד והיא נקראת מוסף. אמת כך דעתו בפירושו ובחבורו פרק הנזכר וטעמא כתב בפירושו וז״ל ואמרו במה שקדם שאנשי מעמד קורין במוסף מורה שיש מעמד במוסף וכו׳ והיא תפלה יתירה כו׳. וכתב הכ״מ שגי׳ אחרת היתה להרמב״ם בגמרא דריש פרקין. דלאותה הגירסא אין מפרשים משנה דר״פ. ויש יום אחד באלו הפרקים שנושאין כפיהם ד׳ פעמים כו׳ אלא דבין במעמדות בין ביוה״כ יש נשיאות כפים ד׳ פעמים [*וגם פשטא דירושלמי משמע כהרמב״ם דאמר בריש פרקין אדתנן שלשה פרקים כו׳ את ש״מ תלת. את ש״מ שמתענין במעמדות. ושמתפללין ארבע. ואין נשיאת כפים בלילה אלא ביום עכ״ל. והר״ב שכתב דלא מצא כדברי הרמב״ם בירושלמי מפרש דמתפללים ארבע. כלומר שיש יום שמתפללים ד׳ כלומר ביוה״כ ולא קאי אמעמדות. אבל משום שהוא מפרש בענין אחר לא שפיר קאמר שלא מצא. וכ״ש שפשט השמועה משמע טפי כהרמב״ם]:

זמן עצי הכהנים והעם שהתנדבו משלהם כו׳. כמ״ש הר״ב. ועיין ברפ״ד דשקלים מה שכתבתי בס״ד ומה שכתב שהביאו עמהם קרבן נדבה פי׳ במשנה ג׳ פ״ק דמגילה עולת נדבה:

בני ארח בן יהודה. פירוש משבט יהודה. וכן בן בנימין פירוש משבט בנימין. כי אלו השני שבטים הגלו לבבל והם שעלו. וכן פירש בגמרא בבני דוד בן יהודה שהוא דוד המלך שהוא מבני יהודה ובני יונדב בן רכב הוא מבני יתרו חותן משה ונזכר בירמיה סי׳ ל״ה. [*ושוב מצאתי כך בתוספות ספ״ג דעירובין [מ״א ע״ב]] :

בעשרים בתמוז. לפי שאותן שהתנדבו באחד בניסן ספקו עד כ׳ בתמוז. רש״י:

ובני גונבי עלי בני קוצעי קציעות. דבקציעות בלבד לא היו יכולים להנצל מהשומרים. שהרחוקים הביאו גרוגרות וצימוקים לבכורים כדתנן במשנה ג׳ פ״ג דבכורים:

שבו בני פרעוש שניה. נראה שהאחרונים שהביאו בכ׳ באלול לא הספיקו אלא עד אחד בטבת ולא נמצאו מי שהתנדבו והטילו גורלות. והנה אין אחד מהמביאים שהביא רק לשני ימים כי אם בני פרעוש ועכשיו שעלה הגורל להם הביאו לשלשה חדשים:

בי״ז בתמוז נשתברו הלוחות. כתב הר״ב בז׳ בסיון בהשכמה עלה. כ״ד דסיון וט״ז דתמוז. מלו להו ארבעין. בי״ז בתמוז נחית. [אתא ותברינהו] גמרא ועיין בפירש״י לפרשת כי תשא:

ובטל התמיד. בגמרא שכך קבלנו מאבותינו:

והובקעה העיר. פירשו בגמרא בשניה. דבראשונה הכתיב בירמיה (נ״ב ו׳) ומלכים [ב׳ כ״ה ג׳] בתשעה לחדש וגו׳ ותבקע העיר:

ושרף אפוסטומוס את התורה. כך קבלנו מאבותינו:

והעמיד צלם בהיכל. כתב הר״ב בירושלמי חד אמר צלם של מנשה וכו׳. וחילוף גירסאות איכא בינייהו. דלמ״ד מנשה גורס והועמד. ולמאן דאמר אפוסטמוס גורס והעמיד. וצלם מנשה כתב רש״י כדמפורש בתרגום ירושלמי בפ׳ השמים כסאי וגו׳ (ישעיה ש״ו) :

בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ. מפרש בגמרא דכתיב (במדבר י״ב) ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן וגו׳ ויסעו מהר ה׳ דרך שלשת ימים וגו׳ והאספסוף התאוו וגו׳ ויאכלו עד חדש ימים דה״ל כ״ב בסיון. וכתיב ותסגר מרים שבעת ימים. הא כ״ט בסיון. וכתיב שלח לך אנשים. וכתיב וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום ב׳ דסיון. ותמוז דההוא שתאמלויי מליהו [כמ״ש במשנה ד׳ פ״ק דשבועות] הא ל״ב. וח׳ דאב. וכתיב ויבכו בלילה ההוא דלאחר בואם היינו ט׳ באב:

וחרב הבית בראשונה. דבמלכים (ב׳ כ״ה) כתיב בחדש החמישי בשבעה לחדש וגו׳ וישרוף את בית ה׳ ובירמיה ג״כ כתיב בחדש החמישי בעשור לחדש. הא כיצד בז׳ נכנסו גוים להיכל ואכלו וקלקלו בו בז׳ ובח׳. ובט׳ סמוך לחשיכה הציתו בו את האור. והיה דולק והולך כל היום כולו בברייתא בגמרא:

ובשניה. דתניא מגלגלים זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב וכו׳:

ונלכדה ביתר. עיר גדולה והיו בה אלפים ורבבות מישראל. והיה להם מלך גדול ודמו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא מלך המשיח. ונפל ביד גוים. ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן בית המקדש. הרמב״ם פ״ה מה׳ תענית:

ונחרשה העיר. כדכתיב ציון שדה תחרש (ירמיה כ״ו) שנתחרשה כולה ונעשית כשדה חרושה. רש״י:

ומלכבס. אפילו לכבס ולהניח כדי שילבוש לאחר זמן אסור. כדמסיק בגמרא ופירש״י דטעמא דאסור משום דנראה כמסיח דעתו שעוסק בכיבוס בגדים:

ובחמישי מותרין כו׳. [*כתב הר״ב כשהיו מקדשין על פי הראייה כו׳. ומסיים רש״י וכשחל ט׳ באב בד׳ בשבת. לא אצטריך למתני דמותרין כדאמרינן בגמ׳ לא שנו. אלא לפניו וכו׳] ועיין במשנה ו׳ פ״ק:

שני תבשילין. כתב הר״ב אין אסור אלא דבר שאינו נאכל וכו׳. ולא התנה כן בשני תבשילין דעירוב בריש פ״ב דביצה. דאין למדין זה מזה:

רבן שמעון בן גמליאל אומר. כתב הר״ב ואין הלכה כר״ש ב״ג. וכך כתב הרמב״ם. ועיין במשנה ז׳ פ״ח דערובין:

כחמשה עשר באב. פירש הר״ב שבו כלו מתי מדבר בשנת המ׳ פירש רש״י דתניא כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר וכו׳ היו מתים הרבה מהם בתשעה באב ובשנת הארבעים לא מת אחד מהם. וכיון שראו כך תמהו ואמרו שמא טעינו בחשבון החדש. [חזרו ושכבו בקבריהן בלילות] עד ליל חמשה עשר כיון שראו שנתמלאה הלבנה בט״ו ולא מת אחד מהן ידעו שחשבון החדש מכוון וכבר ארבעים שנה של גזרה נשלמו. ע״כ. ותמיהתם זאת לפי שהש״י אמר (במדבר י״ד:ל״ד) במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה. וסברו שמספר הארבעים יתחילו מהשנה שהיתה בה שלוח המרגלים ואילו היה כן לא כלו להם כל המ׳. אבל הש״י התחיל החשבון מזמן יציאתם ממצרים כל ימי היותם במדבר. ומ״ש הר״ב ובו היו פוסקים מלכרות עצים כו׳ וכיון שנגמרה מלאכת ה׳ עשאוהו יו״ט כדרך שעושין סעודה לגמרה של תורה. ולפינן לה מויעש משתה לכל עבדיו דשלמה מלכים (א׳) ג׳. וכן מצינו בחינוך בית ראשון. ומ״ש לפי שמאז תשה כו׳ ליבש העצים וחיישינן שיגדלו תולעים בעצים וכל עץ שיש בו תולעת פסול למערכה. כדפירש הר״ב במשנה ב׳ פ״ו דשקלים:

וביום הכפורים. פירש הר״ב שבו נתנו לוחות אחרונות. שבי״ז בתמוז שיבר הלוחות כדלעיל. ובי״ח טחן העגל וחזר ועלה. וארבעים יום התנפל. ועוד ארבעים יום שבהן קבל לוחות אחרונות [כמפורש בפרשת עקב]. חשוב י״ב דתמוז דהוא חסר בההוא שתא. ושלשים דאב וכ״ט דאלול הרי ע״א. ותשעה דתשרי הרי שמנים [יום]. וליל צום השלים כנגד הלילה שאחרי י״ז בתמוז. דלא הוה בחושבנא דהא ביום הי״ח עלה. הוה ליה שמונים שלמים לילה ויום. ובקר יו״כ ירד שהוא י׳ בתשרי. רש״י:

שא נא עיניך וראה כו׳. היפיפיות שבהן היו אומרות כך שאין האשה אלא ליופי ואל תתן עיניך כו׳. המיוחסות שלא היו נושאות חן בעיני רואיהן היו אומרות אל תתן וכו׳ שאין אשה אלא לבנים. וכשיהיו בניך מיוחסים הכל קופצים עליהם בין זכרים בין נקבות כ״פ הרמב״ם. והכי איתא בברייתא בגמרא:

אשה יראת ה׳. שמן הסתם המיוחסות הן יראות ה׳ שעקר יחוסן של ישראל שאין בהן פסול ממזרות. וכיוצא בזה כדמוכח ברפ״ק [צ״ל פרק בתרא] דקדושין והנהו חציפין דדרי נינהו כדאמרינן מדחציף כולי האי ש״מ ממזר הוא. א״נ מיוחסות דהכא היינו אנשי חיל יראי ה׳ כדרך שקורין גם בזמנינו מיוחסים אותם שיש בהם גדולים בחכמה ויראה. ושאין במשפחתם חכמים ויראי ה׳ אותם בשם יקראו שאינם מיוחסים:

ואומר תנו לה כו׳. גם זה הפסוק היו אומרות. ולא שייך למפרך מאי ואומר:

וכן הוא אומר צאנה וכו׳. רבן שמעון בן גמליאל קאמר לה. ופי׳ הר״ן צאנה משמע שיוצאות וחולות:

זה בנין בית המקדש. פירש הר״ב שנתחנך ביוה״כ. כלומר שגם יוה״כ היה בתוך ימי החנוך. כדמוכח במלכים א׳ סימן ח׳ ויעש את החג שבעת ימים ושבעת ימים. ומפורש בגמ׳ דמ״ק דף ט׳ דשבעת ימים היה החינוך קודם לשבעת ימי החג. ונמצא שבשבעה בתשרי שהם שני ימים קודם יוה״כ התחילו ימי החינוך. ומ״מ מקרי יוה״כ יום שמחת לבו. דלא למעוטי שאר יומי אלא שעל כל פנים היה הוא יום חדוה ושמחת החינוך. ואין לומר שעל בית שני נדרש בכאן דהא כתיב בעזרא ו׳ ושיציא ביתא דנא עד יום תלתא לירח אדר וגו׳ ועבדו בני ישראל וגו׳ חנוכת בית אלהנא דנא בחדוא וגו׳ ויעשו בני הגולה את הפסח. ובנין הורדוס דוחק לומר. לפי שסיפר יוסף בן גוריון בפרק נ״ה מספרו בענין חנוך הבית שעשה אותו היום משתה בכל שנה ושנה בכל מדינות יהודה. וזה א״א ביום הכפורים:

סליק לה מסכת תענית

פרק א

א מאימתי מזכירין גבורות גשמים. כתב הר״ב איידי דתנא במסכת ר״ה דסליק מיניה ובחג כו׳. דמדקתני מאימתי מכלל דפשיטא ליה דחייבים להזכיר והיכא חזינן. אלא איידי וכו׳ כדאיתא בגמרא. ומיהו במ״ב פ״ה דברכות דתנן התם מזכירין גבורות גשמים בתחיים המתים. לא מצי תנא למתני מאימתי דאי מהתם ה״א דאין זמן קבוע. אלא לעולם מזכירין כמו תחיית המתים. אבל בר״ה דתנן ובחג נידונין על המים. ואורחא דמלתא לרצות לפני שאלה

כדלקמן. לכך שביק עד הכא. תוספת:

מזכירין. דקרי ליה בלשון הזכרה מפורש במשנה ב׳ פ״ה דברכות. ומדלא תני זוכרין וקתני מזכירין וכדדייק הר״ן גבי השני מתקיע. במשנה ז׳ פ״ד דר״ה. נ״ל דאשמעינן הא דירושלמי שהביאו הרא״ש והטור סימן קי״ד. אסור להזכיר עד שיזכיר ש״ץ פי׳ אסור להזכיר עד שיכריז ש״ץ משיב הרוח וכו׳. כדי שלא יהא דבר מעורב ביניהם ע״כ. ולהכי תני מזכירין שכל ש״צ וש״צ מזכיר ומכריז אל הצבור כדי שיזכירו בתפלתן. ועיין במשנה ב׳:

גבורות גשמים. כתב הר״ב לפי שהגשמים אחת מגבורותיו כו׳. מפורש יפה בפ״ה דברכות:

רבי אליעזר אומר מיו״ט ראשון של חג. מפרש בגמ׳ דמלולב קא גמר לה שבא לרצות על המים ומתחילין לנטלו מיו״ט הראשון של חג הלכך בתפלת יוצר נמי של יו״ט הראשון מזכירין גבורות גשמים. ומיהו מאורתא לא מתחילין כשם שאין מתחילין ליטול את הלולב בלילה וצ״ל דלא אכפת לן להפסיק בהכרזה דמשיב בין גאולה לתפלה כיון דצורך תפלה היא:

רבי יהושע אומר מיום טוב האחרון של חג. כתב הר״ב והלכה כרבי יהושע. ועיין במשנה דלקמן:

אף. אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר. פירש״י לא אמרתי לשאול שיתפלל על הגשמים בחג כגון ותן טל ומטר. אלא להזכיר שמתחיל להזכיר בחג גבורות של מקום שמוריד גשמים בעונתן כלומר בזמנן:

משיב הרוח וכו׳ בעונתו. כשם שתחיית המתים מזכיר כל השנה כולה ואינה אלא בזמנה. ורבי יהושע אמר לך. בשלמא תחיית המתים מזכיר דכולה יומא זמניה הוא. אלא גשמים התנן סוף פירקין יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה. גמרא:

אמר לו א״כ לעולם יהא מזכיר. ורבי אליעזר סבירא ליה בברייתא בגמרא. דאם בא להזכיר כל השנה כולה מזכיר דלעולם בעונתו משמע. מיהו עד השתא לא רמי עליה חובה. אבל ביו״ט הראשון חובה לרצות לפני שאלה. שכל הבא לבקש מקדים ומרצה. תוספת:

ב אין שואלין כו׳. פי׳ הר״ב היינו אין מזכירין כו׳. וסתמא כרבי יהושע. וא״כ רבי יהודה אתא ופליג. וכדמשמע מלישנא דר״י אומר ובגמרא נמי מוכח דרבי יהושע ור׳ יהודה לא אמרו דבר אחד דאמרינן רבי יהושע היא דאמר משעת הנחתו של לולב שאין מברכין עליו עוד ולא אמרינן וכרבי יהודה. ותו בגמ׳ לעיל דף ג׳ ע״א איתא בהדיא דר״י דאמר האחרון מזכיר לא אתא כרבי יהושע דאמר מיו״ט האחרון הוא מזכיר. וקשיא ר״ב אדר״ב דבמתניתין דלעיל פי׳ דהלכה כרבי יהושע. וכאן מפרש דהלכה כרבי יהודה. ואפשר דלעיל לא פסק כרבי יהושע אלא לגבי ר״א. והרמב״ם נמי כתב הלכה בתרווייהו ומפרש למשנתינו סמוך לגשמים היא תפלת מוסף כו׳ כמו שביאר רבי יהודה. ואע״פ שהלשון ר״י אומר לא קשיא דטובא אשכחן דכוותיה ולא פליג כמ״ש במשנה ה׳ פ״ג דבכורים מ״מ בגמרא איתא בהדיא דמוקים להך רישא כרבי יהושע. ודר׳ יהושע ורבי יהודה לא אמרו דבר אחד:

העובר לפני התיבה כו׳. משום שאין מזכיר אלא עד שיכריז הש״צ להכי תני העובר כו׳. וכן מזכיר בלשון יחיד. כ״כ הרא״ש. וכתב הר״ן דבפסח דלא תלי בש״צ ה״ל למתני במוסף [זוכרין] אלא איידי וכו׳. א״נ דתלי נמי בש״ץ להכריז הטל. ומיהו לשון מזכירין דלעיל השנוי בלשון רבים כבר מיושב במה שכתבתי שם ותדע דהא תו בכולה מתניתין דלעיל תני נמי בלשון יחיד:

האחרון מזכיר. פי׳ הר״ב המתפלל מוסף שמנהגם היה שהעובר לפני התיבה בתפלת מוסף אינו אותו שעבר בשחרית. כמ״ש ב״י סמן קי״ד וכבר כתבתי כן בשם הר״ן במשנה ז׳ פ״ד דר״ה. וקצת יש לדקדק אמאי קרי ליה התם השני והכא קרי ליה האחרון. וכתבו התוס׳ והרא״ש ובירושלמי קאמר אמאי איני מזכיר מאורתא פירוש בתפלת ערבית. ומשני דלית תמן כל עמא ונמצא זה מזכיר וזה אינו מזכיר ויהא אגודות אגודות. ולדכרו בצפרא פירוש ובתפלת שחרית. ומשני דהוו סברי מדכרי ליה מדאורתא. ולשנה הבאה יזכירו גם מבערב:

הראשון אינו מזכיר. פירש הר״ב אינו מזכיר גשם אלא על. וכ״כ הרמב״ם. אבל אומר ומוריד הטל. וזה כמנהג בני ספרד שהזכיר הטור בסימן קי״ד שנוהגים להזכיר בימות החמה משיב הרוח ומוריד הטל:

האחרון אינו מזכיר. ירושלמי מ״ט דר״י כדי שיצאו המועדות בטל מפני שהטל סימן יפה לעולם. ויזכיר מבערב וכו׳ כדלעיל:

עד שיעבור הפסח. אפשר לי לומר שסובר דכיון שאין מתחילין להזכיר. אלא ביו״ט אחרון של חג. הכי נמי אין פוסקין אלא עד שיעבור הפסח. ועוד שרגילין להתאחר בירושלים עד שיעבור הפסח כמו במשנה דלקמן ואין כל כך עוברי דרכים בחג הפסח שהגשמים יפסיקום ואע״ג דבהתחלה מתחיל ביו״ט האחרון מיהת שאני התחלה דאי לאו דבימי הסוכות סימן קללה לגשמים היה להתחיל מיו״ט הראשון ולפי׳ מתחיל ככלות ימי הסוכה:

שנאמר ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון. ותנאי דפליגי ס״ל דאין למדין מהא דניבא יואל לשעתו שהיה שנת רעבון ועצירת גשמים שבישר להם הנביא שאע״פ שיצא אדר ולא ירדו גשמים שיצאו ויזרעו וירד להם גשם וגו׳ בראשון:

ג בשלשה במרחשון שואלין כו׳. דזמן רביעה ראשונה בג׳ במרחשון כבמשנה דלקמן. ומ״ש הר״ב אבל בגולה כו׳ לפי שהוא מקום נמוך. וא״צ מטר כל כך. רש״י:

בשבעה בו. חמשה עשר יום אחר החג. לשון רש״י. כלומר בשבעה במרחשון הוא חמשה עשר אחר החג ע״כ. וזה יצדק לעולם כפי סדר העיבור המסור בידינו. שאנו חושבים בו עכשיו. שלעולם תשרי מלא. אבל כשקדשו ע״פ הראיה. וזה היה בימי ר״ג אפשר שהיה חסר. ועוד ללשון רש״י היה ז״ש ט״ו יום אריכות [לשון] ללא צורך אבל הוצרך למתני ט״ו יום לומר דלאו דוקא בז׳ בו. אלא הכל תלוי בט״ו יום אחר החג. ואם תשרי חסר יהיה בשמנה במרחשון. [*ובירושלמי תני אם היתה השנה חסרה נותנין לה חסרונה. ואם לאו הולכין אחר סדרה דברי רשב״ג. רבי אומר לעולם הולכין אחר סדרה אם היתה השנה מעוברת. הולכין אחר עיבורה]:

כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת. שלפעמים מתעכבין קצת בירושלים עד שיעבור החג כילו:

לנהר פרת. שהוא בצפונה של ארץ ישראל. כמ״ש רש״י בתחלת ספר יהושע בפסוק מהמדבר וגו׳ וכן הוא בגמרא בפ׳ עשרה יוחסין. ומפורש תמצא ביחזקאל סי׳ מ״ז ומ״ח בחלוקת א״י לעתיד לי״ב שבטי ישראל באורך ממזרח למערב לכל שבט ושבט ורוחב לכל שבט ושבט בשוה כזה כן זה. מצפון לדרום לכל שבט ברוחב ע״ה מילין. כאשר למדנו מן התרומה שמדתה כך. כמפורש שם בסי׳ מ״ה. וכתיב בה לעומת אחד החלקים. שומע אני שכן הם ג״כ שעור כל א׳ מהחלקים השנים עשר שהתרומה היא השלשה עשר. וכן ביאר שם רש״י ומפורש בכתוב כי חמשה שבטים בדרום התרומה ושבעה בצפונה. ושבדרום התרומה היא העיר ירושלים. ונמצאת למד שמקצה הדרום של התרומה ששם העיר הנה הנם שמנה חלקים שכל אחד רחבה ע״ה מילין. צא וחשוב ח׳ פעמים ע״ה. עולים ת״ר שהם ק״ן פרסאות. ובמשנה ב׳ פרק ט׳ דפסחים כתבנו דמהלך יום יו״ד פרסאות. הרי לך שמן ירושלים מדרומה עד קצה הצפון של ארץ ישראל שהוא נהר פרת מהלך ט״ו יום. וכבר כתבתי זה בספר צורת הבית במהדורות לסימן פ׳. [*ואל תתמה על השבתות שבתוך אלו הט״ו יום. שהרי אפשר שילך ע״י בורגנים. כדאיתא פרק שואל במסכת שבת דף ק״ן ע״ב. וגם ע״י עיבורי עיר. כמ״ש בטור סימן שצ״ח והואיל ואפשר להיות כן שיערו חכמים בכך ימים כיון שאפשר שאין השבתות מעכבות]:

ד **הגיע שבעה עשר במרחשון**. כתב הר״ב וכבר עברו ג׳ זמנים כו׳. בגמרא דף ו׳ ע״א תניא איזוהי רביעה הבכירה בג׳ במרחשון. בינונית בשבעה בו. אפילה בי״ז בו דברי רבי מאיר. ועיין מ״ש במשנה דלקמן:

היחידים. פירש הר״ב תלמידי חכמים שמיוחדים במעשיהם. הרא״ש פרק ח׳ דנדרים [*דף ס״ג. ותמהני דבגמרא מאן יחידים. אמר רב הונא רבנן. ובתר הכי תני איזהו יחיד ואיזהו תלמיד. יחיד כל שראוי למנותו פרנס על הצבור. תלמיד כל ששואלין אותו דבר הלכה ואומר אפילו במסכת כלה. ע״כ. ש״מ דיחיד עדיף מתלמיד. ומש״ה נמי נראה לי דרב הונא אמר רבנן ולא אמר ת״ח. ומיהו אשכחן בדוכתא אחריתא דקורא תלמיד לזה שראוי למנותו על הצבור. כמו שהביאו התוס׳ מפרק אלו קשרים (שבת דף קי״ד). איזהו תלמיד הראוי למנותו פרנס על הצבור. כשיודע להשיב כל ששואלין דבר הלכה. ואפילו במסכת כלה. ומתרצים התוספת דיש חלוק בתלמיד. דדוקא כשהרב בא אל מקום אחד וכל התלמידים אצלו. זה שואל אל הרב מה שהוא לומד. וזה שואל ממקום אחר. ואותו הרב יודע להשיב לכל התלמידים לכל אחד ואחד כפי שאלתו. ואפי׳ במסכת כלה זהו יחיד דעדיף מתלמיד דהכא. ונקרא ת״ח בפ׳ אלו קשרים. אותו ודאי ראוי למנותו על הצבור. אבל אם אינו יודע [להשיב] אלא במסכת כלה. נקרא ג״כ תלמיד. ומזה מיירי הכא עכ״ל. אבל סוף דבר דיחידים דהכא מיירי בראויים למנותם פרנס על הצבור. ומש״ה נמי דייק רב הונא לומר רבנן ולא אמר תלמידי חכמים כדכתבתי. וא״כ לא שפיר קא עבדי הרא״ש והר״ב שכתבו ת״ח. אלא ה״ל לכתוב רבנן. א״נ חכמים]:

שלש תעניות. פי׳ הר״ב בה״ב. בגמ׳. דכמו שאין גוזרין תענית על הצבור לכתחלה בה׳. כדתנן במ״ט פ״ב. ה״ה נמי ליחידים שאין מתחילין להתענות בה׳:

אוכלים ושותים משחשיכה כו׳. וכתב הר״ב שתיה לא בעי תנאי דאין קבע לשתיה. כלומר שאין לאדם קביעות זמן לשישתה בו. ואין לשון דהכא כלישנא דגמ׳ אין קבע לשינה שהעתקתי במ״ו פ״ק דסוכה:

ה **הגיע ר״ח כסלו וכו׳**. אע״ג דזמן רביעה האפילה היא בי״ז במרחשון כמ״ש לעיל. אשכחן ר׳ יוסי דפליג בגמ׳ שכתבתי לעיל. וס״ל שהיא בר״ח כסלו הלכך לר״מ אפילו במיעוט השני׳ אינה מתאחרת יותר ולפיכך ראוי שיהיו ב״ד גוזרין תענית. כ״כ הר״ן. ומיהו ברפ״ח דפיאה. ובמ״ו פ״י דשביעית. ומ״הפ״ח דנדרים. מפרש הר״ב כר׳ יוסי דבינונית בכ״ג במרחשון. וטעמא דהל׳ כמותו כדאפסיק בגמ׳. וכמו שהאריך בזה הר״ן. ומתני׳ דהכא כר״י דהל׳ כמותו. אבל לקמן רפ״ג נסיב לה נמי הר״ב כר״מ. ודע דבפי׳ זמן רביעה דר״ח כסלו כפי מהשפי׳ הר״ב וכן הרמב״ם ברפ״ח דפיאה ופ״ח דנדרים מ״ג. קאי ארביעה שניה. ובה יש ג׳ זמנים. וכבר כתב בזה בכ״מ פ״א מהל׳ מתנות עניים:

ו **אוכלים ושותים מבעוד יום**. כמו שעושים בצום כפור. הרמב״ם פ״ג מה׳ תענית:

ואסורים במלאכה. בגמרא פריך בשלמא כולהו אית בהו תענוג. אבל מלאכה צער הוא. ומשני אמר קרא (יואל א׳:י״ד) קדשו צום קראו עצרה כעצרת [שבועות ושמיני עצרת] מה עצרת אסור בעשיית מלאכה. אף תענית אסור בעשיית מלאכה:

שהן י״ג תעניות על הצבור. מניינא למה לי ונ״ל לומר שהם כנגד י״ג מדות של רחמים [*ואפשר דאתי למימרא דאין גוזרין על הגשמים יותר מי״ג תענית וכדתניא בגמ׳ כשאמרו ג׳ וכשאמרו ז׳ לא אמרו אלא לגשמים. אבל לשאר מיני פורעניות מתענין והולכין עד שיענו. ובאידך ברייתא פליגי. דתניא אין גוזרין יותר מי״ג תעניות על הצבור. לפי שאין מטריחין על הצבור יותר מדאי דברי רבי. רשב״ג אומר לא מן השם הוא זה אלא מפני שיצא זמנה של רביעה ע״כ. ומ״מ לגשמים כ״ע סבירא להו דאין גוזרין יותר]:

שבאלו מתריעים כו׳. ושייר כל מאי דתנן בפירקא דלקמן:

מתריעין. פי׳ הר״ב בשופרות הכי איתא בגמ׳. וכתב המגיד בפ״א מה׳ תענית. שהקשו לזה ממה שאמרו בפ״ג דר״ה בגבולין. מקום שיש חצוצרות. [אין שופר] [כמ״ש הר״ב במ״ד. והיכי משכחת לה אם לא בתענית וכדמוכח נמי בפי׳ הר״ב דלשם. ולא כמ״ש הר״ן שם דבשעת מלחמה דוקא. אלא בכל תענית שעל כל צרה שלא תבא נאמרו הדברים] ותי׳ הראב״ד דתקיעת החצוצרות היתה על סדר הברכות הנזכרות בפרק דלקמן. אבל [תקיעת] השופרות היתה בשאר היום בשעה שהיו מתפללין. והרמב״ם שלא הזכיר שופר בגבולין כלל. י״ל דלענין מקדש הזכירו שופרות. והמחוור כדעת הרשב״א דבמקדש איכא תרתי חצוצרות ושופר כדלעיל. ובגבולין חדא מינייהו. או חצוצרות או שופר. ע״כ:

בשני מטין. פי׳ הר״ב אבל אין מוציאין סחורתן וכן לשון הרמב״ם. ופשוט דלא קאמרי אלא במידי דמיכל דאל״כ מאי כבוד שבת איכא. וכ״כ ב״י סי׳ תקע״ה. דהיינו דוקא בחנויות המוכרות מאכל ומשתה. אבל המוכרות שאר דברים אין פותחין אותם כלל. וכן משמע מדברי רש״י. עכ״ל. ולשון סחורה שייך במידי דמיכל דהכי אשכחן גבי שביעית לאכלה ולא לסחורה:

ז **ממעטין במשא ומתן**. פי׳ של שמחה דומיא דבנין ונטיעה דשל שמחה דוקא אבל שאר בנינים שרו. ואין לך משא ומתן גדול מזה. תוספת פ״ק דמגילה דף ה׳ ע״ב:

באירוסין ובנשואין. ר״ל שלא יהיו ששים כלל וחמירי מט׳ באב שמארסין בו [דהא בסוף מכילתין לא אסר לה] אבל אין לפרש ממעטין אבל ששים קצת דא״כ הוה ליה לפרש השעור מה שהוא קורא ממעטין. תוספות שם:

הנזופין. כמו געורין תרגום ויגער בו ונזף ביה. הרמב״ם:

יצא ניסן. של תקופה כשהגיע השמש לתחלת מזל שור. רמב״ם פ״ג מהלכות תענית. כלומר ולא ניסן של חדש הלבנה ובירושלמי אתמר כמ״ש ב״י סימן תקע״ה:

וירדו גשמים סי׳ קללה. כן הגירסא במשנה שבגמרא ובשאר ספרים מדויקים. וכן נראה שהיא גירסת הר״ב. אבל נראה לי ליישב גירסת הספר. לפי מה שכתב הר״ב דדוקא כשלא ירדו כלל קודם ניסן מתניתין הכי קאמרה יצא ניסן ולא ירדו גשמים שוב סימן קללה הם. וזה שהתנה הר״ב כשלא ירדו כלל. ירושלמי הביאו הרי״ף. ויש לתת טעם בדבר מההיא דתנינן במשנה ג׳ פרק ג׳ דמועד קטן. זרעים שלא שתו לפני המועד דלא פסדי אם לא ישתו ואם שתו פסדי. דחזינן מהכא דזרעים ששתו צריכי למשתי וטוב להם וע״ש. [*ועיין בריש פרק ג׳ דלקמן וכן שפסקו גשמים וכו׳]:

פרק ב

א **אפר מקלה**. כתב הר״ב ומשום דעפר נמי אקרי אפר. דכשם שאפר קרוי עפר דכתיב (במדבר י״ט:י״ז) מעפר שריפת החטאת כך עפר קרוי אפר. רש״י. [*ומה שכתב הר״ב כדי שייזכור כו׳ דפליגי בה רבי לוי ורמי בר חמא וחד מינייהו דאמר הכי וכתבו התוס׳ דאותו אפר הוי מדבר*) הנשרף מעצם אדם כו׳]:

ובראש הנשיא וכו׳. דחשיבותא הוא דיהבינן ברישייהו דנשיא ואב״ד ברישא. דא״ל אתון חשיביתו למבעי עלן רחמי אכולי עלמא. גמרא. ומה שכתב הר״ב דהן עצמן אינם נוטלין כו׳ כדי שיתביישו יותר כו׳ דאיכא עגמת נפש טפי ומפני חשיבותם הם מתביישים מאחרים. אבל שאר בני אדם דלא חשיבי. לא מתביישי בנתינת אחרים. וסגי להו בנתינת עצמן רש״י:

דזקן. והוא חכם לא היה שם זקן חכם מעמידין חכם וכו׳. גמרא:

דברי כבושים. לשון עצור כמו מכבש בלע״ז

)פריש״א. רש״י. ומפורש סוף פרק (קמא) [כ׳] דשבת:

ובקבלה כתוב בפירש״י הקשה תוספת מאן דהו מאי שנא בהאי קרא דכתיב ביונה וירא אלהים את מעשיהם וגו׳ ולא קרי ליה דברי קבלה. ובהאי קרא דוקרעו לבבכם קרי ליה קבלה. ופריק איהו כ״מ שהנביא מצוה ומודיע ומזהיר את ישראל קרי ליה קבלה ובכל דוכתא דלא אתפקד נביא. כי האי וירא האלהים שהוא כמספר והולך דיליף מיניה אגב אורחא מלתא. לא קרינן ליה קבלה:

ב זקן פרשתי לעיל:

ורגיל כתב הר״ב היודע סדר תפלה. זה לשון רש״י רגיל להתפלל ותפלתו שגורה בפיו ולא יטעה שכל חזן שטועה סימן רע לשולחיו ע״כ. כדתנן סוף פרק ה׳ דברכות:

וביתו ריקם. כתב הר״ב שאין בביתו כו׳. א״נ ביתו ריקם מן העבירות שלא יצא עליו שם רע בילדותו ולשון ביתו אינו מדוקדק לפי פי׳ השני ולשון רש״י *) שאין חמס וגזל בביתו [ט״ז.] וגם על זה קשיא דאטו שאם יצא עליו שם רע מערוה אע״פ שחמס ושוד לא ישמע בגבולו שיהא הגון. ולכן נראה לי שמזה הטעם כתב הרמב״ם בפרק ד׳ מהלכות תענית ולא יהיה בבניו ובני ביתו וכל קרוביו והנלוים עליו בעל עבירה אלא יהיה ביתו ריקן מן העבירות ולא [*יצא עליו] שם רע בילדותו. והבית יוסף סימן תקע״ט כתב דמדתניא בגמרא וביתו ריקם ופרקו נאה שפירש פרקו נאה שלא יצא עליו שם רע בילדותו נפקא ליה להרמב״ם שפי׳ ביתי היינו בניו וכו׳ דאילו אדידיה כיון דבפרקו שהוא בילדותו צריך שיהא נאה כ״ש בזקנותו ע״כ. ואומר אני כיון דבברייתא פירש ביתו ריקם כמו שהתבאר א״כ גם המשנה ששנאה ביתו ריקם ודאי דהכי פירושו ומדביתו היינו בניו כו׳ והוא עצמו בכלל ביתו ומק״ו אתיא נמי ובכלל ריקם נכלל שמעולם מיום היותו על האדמה יהא ריקם מן העבירות הלכך לא חש תנא דידן למתני כלל ופרקו נאה והברייתא מפרשת ביותר כדרך כל הברייתות:

ג זכרונות ושופרות. ומלכיות לא והא דפירש הר״ב בפרק בתרא דר״ה משנה ה׳ כ״מ שיש שם זכרונות יהיו מלכיות עמהן י״ל דתנאי היא דתניא התם בגמרא [דף ל״ב] מנין שאומרים מלכיות רבי אומר הרי הוא אומר אני ה׳ אלהיכם ובחדש השביעי [דלעני ולגר תעזוב אותם וסמיך ליה בחדש השביעי זכרון תרועה בפרשת אמור] זו מלכות ר״י בר׳ יהודה אומר אינו צריך הרי הוא אומר והיו לכם לזכרון וכו׳ דלר׳ דדריש ליה מסמיכות דבחדש השביעי איכא למימר דלא בעינן מלכיות עם זכרונות אלא כל בחדש השביעי שהוא ר״ה ויוה״כ של יובל. וכוותיה מתניתין דהכא. אלא דאי הכי לא הוה שתיק גמרא מינה. אלא נ״ל דמתניתין דהכא ככולי עלמא ורבי יוסי ברבי יהודה דקאמר כ״מ כו׳ לא בא ללמד אלא על ר״ה ויוה״כ של יובל וכבר ארז״ל אין למדין מן הכללות והאי קרא גופיה דמיניה דריש כתיב ביה וביום שמחתכם ור״ה נקרא יום שמחה ממה שנאמר (בעזרא ב׳ ח׳) ביום ח׳ לחדש השביעי וגו׳ כי קדוש היום לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה׳ היא מעוזכם. ויו״כ של יובל איש אל משפחתו ואיש אל אחוזת אבותיו ישוב שהוא ודאי שמחת לב ואע״ג דלעיל מיניה דהאי קרא דביום שמחתכם כתיב וכי תבואו מלחמה על הצר וגו׳ דדרשינן מיניה תקיעות דתענית במשנה ד׳ פ״ג דר״ה הא פסוקי פסקי לקראי:

אל ה׳ בצרתה לי. כולן מזמורים הם והן הן משש הנוספות דזכרונות חד ושופרות תניין ואל ה׳ תליתאה ואשא עיני ד׳ ממעמקים ה׳ תפלה לעני ו׳:

ר׳ יהודה אומר לא היה צריך לומר כו׳. מ״ט לפי שאין אומרים זכרונות ושופרות אלא בר״ה וביובלות ובשעת מלחמה וכתב הר״ן והאי דנקט לישנא דלא היה צריך היינו מפני שהזכרונות והשופרות היו קבועים בר״ה היה נראה שהוא בא לאומרן כאן מפני שאין לו ברכות אחרות ומש״ה אמר ר׳ יהודה דא״צ לכך אלא שיאמר תחתיהן ברכות שהן קבועות ליום ע״כ. ומ״ש בפירוש הרמב״ם והלכה כר״י נראה שהוא טעות סופר וצ״ל ואין הלכה כרבי יהודה וכן בפ״ד מהלכות תענית כתב כת״ק:

ד מו שענה את אברהם כו׳. לפי שהיה ראשון לנצולים שנצול מנמרוד. תוס׳:

ברוך אתה ה׳ גואל ישראל. בירושלמי שאלו [ולא יצחק נגאל] שענייתו של אברהם אבינו בהר המוריה על הצלתו של יצחק היא. השיבו שמכיון שנגאל יצחק הרי הוא כמו שנגאלו כל ישראל. הר״ן:

על השנייה הוא אומר מי שענה לאבותינו על ים סוף כו׳. כלומר שניה לראשונה שמאריכין בה דהיינו ברכת גאולה. אבל היא ראשונה לשש ברכות שמוסיפין מי שענה וכו׳. לפיכך אומרה בזכרונות לפי שהיו ישראל נשכחים במצרים כמה שנים ונתיאשו מן הגאולה וזכר המקום אותם וגאלם כדכתיב (שמות ו׳:ה׳) ואזכור את בריתי. רש״י:

על השלישית הוא אומר מי שענה את יהושע בגלגל. לפי שנענה בשופרות על יריחו בעוד שהיו ישראל עומדין בגלגל. רש״י:

על הרביעית הוא אומר מי שענה את שמואל במצפה. מעין אל ה׳ בצרתה לי וחותם בשומע צעקה. דכתיב (שמואל א׳ ו׳) ויזעק שמואל חל ה׳. רש״י:

על החמישית כו׳ מי שענה את אליהו בהר הכרמל. מעין אשא עיני אל ההרים וחותם בשומע תפלה דכתיב באליהו (מלכים א י״ח:ל״ז) עננו ה׳ עננו דהיינו תפלה. רש״י:

על הששית כו׳. מי שענה את יונה במעי הדגה מעין ממעמקים קראתיך ה׳ וחותם העונה בעת צרה שכ״כ (יונה ב׳:ג׳) קראתי מצרה לי. רש״י:

על השביעית כו׳ מי שענה את דוד כו׳. כתב הר״ב ואע״ג דיונה בתר דוד ושלמה היה. גמרא. ופירש״י דהוה בימי אמציהו בסדר עולם. ע״כ. ומאליהו

לא פריך אע״ג דבימי אחאב היה מעשה דהר הכרמל משום דאמרינן דאליהו זהו פנחס. ומשום דלא כתיב בהדיא לא הקדימו לשמואל. ויש ג״כ דעות אחרות בין חז״ל דאינו פנחס [*ומיהו כמו שמתורץ יונה כך מתורץ אליהו ובירושלמי איתא הכי להדיא דמקשה אאליהו ואיונה כחדא ומתרץ להו כך]:

ה **ורבי חנניה בן תרדיון**. בסיכני ברייתא בגמ׳:

ולא ענו אחריו אמן. כתב הר״ב לפי שבמקדש כו׳ כדאמרינן בגמרא בברכות פרק הרואה. בגמ׳ דפירקין איתא נמי. אלא משום דבסוף פ׳ הרואה הביאה הר״ב בפירוש המשנה. לכך הראה מקום גמ׳ ההיא:

תקעו הכהנים תקעו. כתב הר״ב חזן הכנסת כו׳ והוא השמש ולא ש״צ. רש״י. ועיין ריש פ״ז דיומא. ומפורש בגמ׳ בברייתא שהיו תוקעין תקיעה תרועה תקיעה ועיין לקמן:

הריעו בני אהרן הריעו. וכן הגירסא בברייתא ג״כ ובאחרת גורס בתרוייהו בני אהרן וכן העתיק הרמב״ם ובאחרת גורס בתרוייהו הכהנים בני אהרן. ומפורש בגמרא בברייתא דהיו מריעין תרועה תקיעה תרועה. וכן בכל ברכה וברכה באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו עד שיגמור את הברכות כולן וכ״כ רש״י והרמב״ם והטור והר״ן. ומ״ש הב״י סימן תקע״ט וז״ל צ״ל שהוא מפרש דאע״ג דפעם א׳ היה אומר תקעו ופעם אחרת היה אומר הריעו לא היה אלא לחלק כבוד לתרועה כמו לתקיעה אבל לעולם היה תר״ת ושלא כדברי הרמב״ם שכתב כו׳ ע״כ. לא ידעתי אמאן מהדר שכל המפרשים שהביא אין גם אחד שיובן מדבריו דלא כהרמב״ם. ובהשגות דרך אחר וזה שבמקדש לא היתה תקיעה עם התרועה ולא התרועה עם התקיעה. ואפשר שהיו שלשתן בגבולין תר״ת ע״כ. וגם זה דלא כמ״ש הב״י:

לא היינו נוהגים כן אלא בשער מזרח. פי׳ הר״ב לא היינו נוהגים שלא לענות אמן וכפירש״י ואין הפרש בין מקדש לגבולין לענין ההתרעות דבגבולין נמי היו תוקעים ומריעים כסדר השנוי במשנה זו שהרי תקיעות היו בתעניות אף בגבולין כמ״ש הר״ב במשנה ד׳ פ״ג דר״ה. וכ״כ הר״ב בסמוך לקמן. וכתב הר״ן ויש לתמוה דא״כ למה הוזכר זה בתעניות בלבד והלא בכל השנה כולה היה אפשר ג״כ להם לחלוק בכך וזו לא אמרה אדם מעולם שלא יהו עונין אמן בגבולין. אבל היותר מחוור בזה שההפרש שבין מקדש לגבולין הוא שבגבולין היו אומרים מי שענה ואח״כ היו חותמין הברכה ואחר החתימות היו עונין אחריהן אמן ותוקעים. ובמקדש ע״י שעונין בשכמל״ו על כל הברכות אם היו תוקעין אח״כ היתה התקיעה של בשכמל״ו שהוא כעין ברכה בפני עצמה. ואנו רוצים לסמוך התקיעה לתפלת התענית שהיה מי שענה. ולפיכך חותמין הברכה קודם שיאמרו מי שענה ועונין אחריה בשכמל״ו ואחר כך חזן הכנסת אומר תקעו כו׳. ומתחיל ש״ץ ואומר מי שענה כו׳ עד ביום הזה ותוקעים וכן בכולם. או אפשר שאף קודם החתימה היו אומרים מי שענה. אלא שלאחר החתימה ג״כ היו חוזרין ואומרין מי שענה וכו׳ וטעותם של רבי חלפתא ורבי חנניה בן תרדיון היה שהנהיגו כן בגבולין לומר מי שענה אחר חתימת הברכות ולא היו צריכין לכך מפני שאין אמן מפסיק בין ברכה לתקיעה עכ״ל ואני שמעתי ולא אבין דלדבריו לא היה הטעות אלא במי שענה שאמרו אחר החתימות ולא ידעו שאין באמן הפסק דש״מ דאמן היו עונין ולא בשכמל״ו ומפורש שנאה משנתינו ולא ענו אחריו אמן. ואם יאמר דגם בזה טעו הדרה תמיהתו שעל דברי רש״י לפירושו נמי ועוד דא״כ בתרתי טעו וזה אינו במשמע דבריו. הילכך איכא למימר שהמחוור כדעת הרמב״ם בפ״ד מהלכות תענית שעל עניית ברוך שם ועל התקיעות אמרו שלא היו נוהגין כן אלא בשער המזרח. וזהו במשמע המשנה כיון שבסדר המשנה הקודמת לא אמרו בסדר ההתרעות כלום וגם הזכירו במשנה זו שלא היו עונין אמן. ולענין תמיהת הר״ן למה הוזכר זה בתענית בלבד י״ל דבתענית שמשונה בכ״ד ברכות ותקיעות היו סוברים לנהוג כן בכל מקום אף בגבולין ככל המנהג שהוא במקדש בין בעניית ברוך שם. בין בתקיעות. ולענין התקיעות דבתעניות שבגבולין כתב הרמב״ם שאחר גמר התפלה על הסדר היו תוקעין:

בשער המזרח ובהר הבית. כתב הר״ב שער המזרח של הר הבית וכו׳ ורש״י כתב בגמרא פ״ג דר״ה דף כ״ז וז״ל בשערי מזרח ובהר הבית חדא מלתא היא בשער מזרח בהר הבית וכתב עוד וי״א בשערי מזרח בע״נ ע״כ. וכ״פ הרמב״ם שער מזרח של הר הבית ושער המזרח של עזרה אבל בחבורו כתב היו מתכנסים להר הבית כנגד שער המזרח ע״כ. ויש נוסחאות דל״ג ובהר הבית [והוא הירושלמי]:

ו **[*אנשי משמר**. פירשתי בריש מסכת ברכות בס״ד]:

ז **אבל לא בימים**. שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב ויבואו אנשי המשמר לסייעם וכתיב (ויקרא י׳:ט׳) יין ושכר אל תשת בבואכם וגו׳:

לא ביום ולא בלילה. פי׳ הר״ב לפי שהיו צריכים להעלות כו׳ שפקעו מעל המזבח א״נ לא גמרו ביום גומרין בלילה אבל אנשי משמר אינן צריכין לסייע בלילה להפוך במזלג דבית אב יכול להספיק לבד היפוך המערכה. רש״י:

ואנשי מעמד. כתב הר״ב דהכתוב אומר תשמרו כו׳ עיין רפ״ד:

ח **כל הכתוב במגילת תענית**. כתב רש״י מגילת תענית נכתבה בימי חכמים אף על פי שלא היו כותבין הלכות והיינו דקתני כל הכתוב במגילת תענית כאילו היה מקרא. וכתב הר״ב דאנן קי״ל דבטלה מגילת תענית. בגמ׳ פ״ק דר״ה דף י״ח וי״ט שבזמן שבית המקדש קיים אסורים מפני ששמחה היא להם אין ב״ה קיים מותרים מפני שאבל היא להם אבל חנוכה מפרסם ניסא גלוי לכל ישראל על ידי שנהגו בו המצוה והחזיקו בו כשל תורה ולא נכון לבטלו. ופורים. קיימו וקבלו היהודים כדכתיב באסתר.

ט **שלא להפקיע השערים**. פי׳ הר״ב כשרואין בעלי חנויות שקונים כו׳ יהיו סבורים שבא רעב לעולם כו׳. וכפירש״י וכך כתבו ג״כ התוספות בפ״ק דף י׳. ונראה דבמקום שבעלי חנויות נכרים הם מיירי דאלת״ה הא אינהו נמי בכלל הצבור המתענים ויודעים שבשביל התענית קונים. ואין נראה כן מדברי המגיד פ״א מהלכות תענית שאחר שהביא לשון רש״י כתב שהרמב״ם לא הזכיר הטעם [ר״ל בחבורו] לפי שאפילו במקום שאין לחוש לו כגון עיר שרובה נכרים הדין כן ע״כ. הרי שמשמע דמסתמא בעיר שרובה ישראל איירינן ואפשר שאף ע״פ שרובה ישראל מכל מקום בעלי החנויות נכרים הם. ומיהו דוחק לחלק דמתניתין סתמא תנן. ומסתמא במקום שכולה ישראל מתניא. וי״ל דחיישינן שמא בעלי החנויות לא ישימו לבם לכך שמפני התענית והשבת הם קונים. וז״ש ב׳ סעודות כו׳ כן לשון רש״י והתוספות. אבל הטור סימן תקע״ב כתב ד׳ סעודות. ועל מ״ש א׳ לליל התענית פי׳ הר״ן דאע״ג דבשאר ימים קונים יותר שאוכלים ב׳ סעודות שאני האחת דתענית שכמה דברים שחיי נפש בהם שהאדם מרבה לקנות מפני התענית ויש לחוש בהן להפקעת שערים אע״ג דלענין תבואה אין לחוש דבשאר ימים צריך פת לשתי סעודות ע״כ. ופירוש השני שכתב הר״ב שלא יאמרו אם לא שהרעב בא לא היו דוחקים כו׳ כ״כ הרמב״ם בפירושו וז״ל מפני שאומר דלת העם לולי הצורך הגדול למטר לא היו מתענים קודם השבת ע״כ. כלומר שלא היו מטילין התענית על הצבור סמוך לשבת שאין ביכולת דלת העם לקנות ב׳ סעודות גדולות ביחד אלא ודאי שצורך שעה היא:

להפקיע מבטל שעור מדה הראשונה וממעטה. רש״י פ״ק דף י׳:

ולא אחרונות. פי׳ התחלת האחרונות אין מתחילין ביום ה׳ אבל כך סדרן בה״ב הבה״ב. שכן סדרום הרמב״ם והטור. אע״פ שפסקו כרבי יוסי דלא כמו שכתב הרמב״ם בפירושו דאין הלכה כר׳ יוסי. והב״י סימן תקע״ב יהיב טעמא דשאני אתחלתא דשניות ואחרונות משום דיש הפסק זמן בין תעניות אלו לאלו. אין העולם זוכרים שהוא בשביל התענית ושייך בו טעמא דהפקעת שערים עכ״ד. ובאמת שאין הכרע מדברי המשנה והפוסקים שיש הפסק ביניהם דהא לא תנן אלא עברו אלו ולא נענו דמשמע מיד שעברו ולא נענו גוזרים כו׳. אלא דסברא הוא דמסתמא ממתינין קצת ומצפין לתשועה. כ״ש למנהג שכתב בית יוסף סימן תק״ן בשם הרד״א להכריז הצומות בשבת שאם מנהג קדום הוא בימי חכמי המשנה אם כן כשכלו להו ג׳ ראשונות היו צריכין להמתין עד השבת שהוא יום כנופיא כדי להכריז השניות. וכן כשכלו גם המה אבל השבעה הוכרזו בפעם אתת ואין ביניהם הפסק:

י **בראש חודש**. כתב רש״י דאקרי מועד כמו שכתבתי בס״ד במשנה ד׳ פ״ק דשבועות. ובחנוכה ובפורים עיין לעיל במשנה ח׳:

ואם התחילו אין מפסיקין. כתב רש״י ואם התחילו כו׳ ונכנס בהן ראש חודש אין מפסיקין דאף על גב דאיקרי מועד לא כתיב יום משתה ושמחה. ע״כ. אבל פורים [אע״ג] דכתיב ביה יום משתה ושמחה כיון דלא אקרי מועד לא חשבינן ליה אע״ג דאקרי י״ט לא זהו לשון מועד שנקראים המועדות בתורה:

פרק ג

א **צמחים ששנו מתריעין עליהם מיד**. לפי שאינו דבר שסובל מתון דבשלמא כשהגשמים מאחרין לירד אפשר להמתין שאם ירדו לאחר מכן יהיו פירות השנה כתיקנן ולפיכך גוזרין תעניות במתון על הסדר. אבל צמחים ששינו אם לא יתוקנו במהרה יופסדו לגמרי. וכן כשפסקו גשמים וכו׳ הרי הצמחים נפסדים במהרה ואין מתון לדבר ומהאי טעמא שינו דוקא תנן אבל יבשו לא כדאיתא בגמרא לפי שאין להם תקנה כשיבשו אלא לזרוע בתחלה לפיכך הרי הם כאילו לא ירדו עליהם גשמים כלל ולפיכך מתענין כפי הסדר. הר״ן:

מפני שהיא מכת בצורת. אע״פ שמכת בצורת קלה ממכת רעב כדתנן במשנה ח׳ פ״ה דאבות רעב של בצורת בא מקצתן רעבים ומקצתן שבעים. אפ״ה הכא הכי קאמר דאע״פ שירדו גשמים ולפיכך אפשר שלא יהיה רעב אעפ״כ כיון שפסקו הגשמים מ׳ יום לפחות מכה המביאה לידי בצורת היא זו. הר״ן:

ב **אבל לא לבורות כו׳**. משכחת לה דירדו בנחת ובכח וטובא לא אתיא. גמרא:

לבורות שיחין ומערות. מפורשין במשנה ה׳ פ״ה דב״ק:

מתריעין עליהן מיד. כדמפרש בברייתא בגמרא על האילנות בפרוס הפסח משום דההיא שעתא מלבלבי אילני. וכל שלא ירדו להם הגשמים הצריכים

להם שוב אין מוציאין ענפיהן כהוגן אפי׳ ירדו להם גשמים לאחר כך. וכן כשירדו לאילן ולא לצמחין כיון שכבר ירד מטר ולא יהיה כפי מה שצריך לזרעים הדבר מראה שהרביעה הצריכה לזריעה תתאחר הרבה או לא תבא כלל. ילפיכך מתריעין עליהן מיד. וכן כשהגיע בפרוס החג כדאיתא בגמרא ולא ירדו גשמים הרבה כדי למלאות מהם הבורות וכו׳ והרי זה דבר שאינו סובל מתון. שהרי הן מסוכנים שלא ימותו בצמא ולפיכך מתענין ומתריעין מיד. הר״ן בשינוי מעט. ותו בגמרא אם אין להם מים לשתות מתריעין עליהן מיד:

ג **וכן עיר שלא ירדו עליה גשמים**. בהא היינו טעמא שאותה העיר מתרעת מיד ואינה נוהגת סדר התעניות האמורות ברביעה ראשונה אע״פ שאין צרתה [אלא] עצירת גשמים. לפי שהדבר מראה בעצמו שזה בא עליהם בגזירתו של הקב״ה ולא במנהגו של עולם. ולפיכך ראיי שיתענו ויתריעו מיד ומש״ה מייתי קרא דכתיב והמטרתי על עיר אחת וגו׳. הר״ן. ועיין עוד לקמן:

מתענה ומתרעת. אע״ג דסתם מתרעת משמע תרווייהו תנן מתענה ומתרעת משום דבעי לאפלוגי ר״ע בסיפא. תוספות:

וכל סביבותיה. לשון המגיד סביבות אותה הפרכיא. ע״כ. כלומר סביבות הוא מה שבאותה הפרכיא ושם זה נזכר בברייתא דמתריעין על האילנות וכו׳ ועל כולן אין מתריעין עליהן אלא בהפרכיא שלהן ופירש״י באותו מלכות שכלו שם

[מ] בורות שיחין ומערות ע״כ. וכתב הב״י בסי׳ תקע״ה דלרש״י הא דתנן סביבותיה מתענות כו׳ בשלא ירדו עליה גשמים כלל היא דאילו ירדו לצמחים ולא לאילנות אין סביבותיה מתענות ולא מתריעות. עכ״ל. ונמצא דלרש״י סביבותיה פירוש מה שסביב ההפרכיא. והר״ן מפרש דהאי ועל כולן קאי אפילו על מכה מהלכת כדלקמן. והטעם לפי שאפילו במהלכת אין לחוש על יותר מכן. וכך שנויה בתוספתא מתריעין על הגובאי וכו׳ על החרב וכו׳ ועל כולן וכו׳. וע״פ אותה תוספתא מפרש דכל ארץ ישראל מה שהחזיקו עולי מצרים אע״פ שעולי בבל לא החזיקו הוי בכלל הפרכיא לענין זה ע״כ. והתוס׳ סתמו וכתבו הפרכיא פירוש אותו מלכות. ע״כ. ולא פירשו אי קאי אף אמהלכת. והדעת מכרעת דסברי כרש״י דכיון דבברייתא שלפנינו לא הזכירו בהדיא מכה מהלכת אי איתא דס״ל דבעל כולן נכלל הכל כדעת הר״ן לא ה״ל לסתום אלא לפרש ועיין במשנה ד׳:

מתענות ולא מתריעות. שכן מצינו ביום הכפורים מתענין ולא מתריעין. ר״ע אומר מתריעין ולא מתענין שכן מצינו בר״ה שמתריעין ולא מתענין. הר״ן בשם הירושלמי:

ד **וכן עיר שיש בה דבר כו׳**. מלתא דפשיטא שאין בה מתון וצריכין להתענות מיד ועיין במשנה ז׳:

וכל סביבותיה. כדי להשתתף בצרתן ולבקש רחמים עליהן שהרי אינה מכה משולחת וסביבותיה דמשנה דלעיל איכא נמי לפרושי מהאי טעמא [דלא כפי׳ הר״ב]. הר״ן. ועיין במשנה דלקמן:

המוציאה ת״ק רגלי. הר״ן כתב דמלישנא דהמוציאה דייק מיניה הרמב״ם דאין הנשים והקטנים והזקנים ששבתו ממלאכה בכלל המנין הזה. והמגיד כתב דמרגלי דייק דהן הגברים לבד מטף וכיוצא בהן:

שלשה מתים בג׳ ימים. מת אחד בכל יום. רש״י:

פחות מכאן אין זה דבר. לשון הברייתא בגמרא. ביום א׳ או בארבע ימים אין זה דבר. וטעמא פירש רש״י דאקראי בעלמא הואי ולא קבע:

ה **מתריעין**. מתענין ומתריעין קאמר כדפי׳ הר״ב במתריעין דריש פרקין. [*ועיין בסמוך]:

בכל מקום. כתב הר״ב אפי׳ בערים הרחוקות ממנה הרבה. בא לרבות דיותר מסביבותיה מתענות דאי תימא סביבותיה הוה ליה לתנא למתני הכי כדתנן לעיל. והב״י כתב שזה הפירוש הוקשה לו להרמב״ם משום דאין זמן בעולם שלא יהא בו חרב באחד מהמקומות. וכיון שכן בכל העולם היו צריכין להתענות מפני שהיא מכה מהלכת. ולכן הוא מפרש דהאי בכל מקום היינו בסביבותיה ואתיא כרבי עקיבא דתנן מתריעין דלת״ק מתענות ה״ל למתני ע״כ. ומיהו לפי מ״ש רש״י ל״ק ולא מידי שזה לשונו אם יראו באספמיא מתריעין בבבל מתריעין באספמיא וכו׳ אם במקום אחד היא מתריעין עליה כל השומעים כדי שלא תבא עליהן ע״כ. ר״ל השומעים דוקא אבל מסתמא אע״פ דודאי אין זמן בעולם שאין בו חרב כיון דלא שמענו כאילו אינו בעולם דמכיון דלא נשמע הרי כאילו אין חרב כלל דאילו היה לדאג שמא יבא לכאן כבר היה נשמע שמעו ואפשר עוד וקרוב לשמוע דרש״י סובר דדוקא אותן השומעים וחוששין בעצמן פן גם עליהן תעבור המכה וזה שדקדק להאריך כדי שלא תבא כו׳ ופשיטא דמש״ה הוא אלא להכי כתב כן. דדוקא כשיש כאן החששא שתבא עליהן והב״י שלא כתב היישוב שעל דעת רש״י אין ספק אצלי שלא היה לפניו אלא ספר הרי״ף. והעתיק לשון רש״י כמו שהביאו הר״ן ומה שהקשה עוד הב״י דאמאי לא אמרי׳ בדבר שיהו מתריעים בכל מקום שהדבר ידוע שאין בעולם מכה מהלכת ומתפשטת יותר ממנה. נראה לי דל״ק. דהא בגמ׳ איתא דשמואל גזר תעניתא בנהרדעי משום דהוי מותנא בי חוזאי ואמרינן משום דהוי שיירתא דמתלווה ובא עמהן. שמעת מיניה דבלאו הכי לא ועיין במשנה ג׳ כתבתי דעת הר״ן בפי׳ כל מקום דהכא:

על הארבה ועל החסיל. ובברייתא מתריעין על הגובאי בכל שהוא רשב״א אומר אף על התגבר וכתב הראב״ד בהשגות דלת״ק כל המינים מזיקין הן

חוץ מן החגב שהרי הילק והגזם השחיתו בימי יואל וה״ה לסלעם וחרגל ע״כ. אבל המגיד כתב דדוקא אלו ג׳ שהזכירו ולא שאר המינין אלא א״כ בתערובות כלומר של יואל בתערובות ארבה וחסיל היו:

ו **כמלא פי תנור**. פי׳ הר״ב תבואה כו׳ בגמ׳ ועדיין תיבעי לך ככסויא דתנורא או דלמא כי דרא דרפתא שורות לחם הדבקים בפומא דתנורא זה אצל זה אי נמי זה למעלה מזה תיקו:

ז **מתריעין**. בענינו. רש״י. והכי איתא בסוף פ״ק בגמרא. וכתב הר״ן דאע״ג דכל מתריעין סתמא אף תענית במשמע כדלעיל הכא שאני שלפי שהדבר ידוע שאסור להתענות בשבת ממילא משמע דכי תנן מתריעין בלא תענית קאמר. ע״כ. ומ״ש הר״ב דהלכה שאין תוקעין בחצוצרות כו׳ פי׳ המגיד שאין תקיעתן דבר ברור שיציל. ע״כ. ומ״ש הר״ב אבל מתענין כ״כ הרמב״ם בפירושו ובחבורו פרק א׳ מהלכות תענית. וכתב המגיד דדבריו תמוהים וצ״ע. אבל הטור סימן תקע״ו השמיט מדברי הרמב״ם תיבת מתענין וכתב הב״י שכך נראה שהיא הנוסחא בדברי הרמב״ם. שהרי בהלכות שבת פ״ב ופ״ל שכתב זועקות על אלו בשבת. לא כתב שמתענין ע״כ:

על עיר שהקיפוה כו׳ ובכל אלו לא פירש במשנתינו בחול מה דינם. והר״ן במשנה ג׳ כתב שאין מתענין עליהם אפילו בחול לא בעיר עצמה ולא בסביבותיה. והביא ראיה מהגמ׳ וטעמא הרמב״ן פירש משום דכיון דמחמת הצרה ותוקף בהלתה אי אפשר לבני העיר להתענות אף סביבותיהן אין מתענין ואין זה מחוור אלא נראה לי משום דכל מתריעין דמשנתינו פי׳ בברייתא דהיינו בתעניות בה״ב משום דרצופין אין מטריחים על הצבור. וכשהסכנה בת יומא כי הא דהכא היה צריך לתעניות הרצופים. לפי שסכנתה בכל יום והצלתה צריכה שתהא נחפזת מאד ואין מטריחין כו׳ גם אין מקום לתעניות בה״ב. לא ראו לגזור תעניות כלל. עכ״ל:

ולא לצעקה. שאין אנו בטוחים כ״כ שתועיל תפלתינו לצעוק עליהם בשבת. רש״י סוף פ״ק דף י״ד ע״א:

ולא הודו לו חכמים. כתב הר״ב אבל בחול מתריעין וא״כ מתני׳ דוקא בסביבותיה. וכר״ע דמשנה ד׳. וכבר כתבתי בשם ב״י במשנה ה׳ דלהרמב״ם ההוא מתני׳ נמי כרבי עקיבא. אבל הרמב״ם פי׳ דהדין אצלינו שאין מתריעין על הדבר כל עיקר והכי מסקינן בגמרא דלא הודו לו כלל ואפילו בחול. ופירש״י דגזירה היא. וכתב הר״ן ומיהו ה״מ לומר שאין דנין עיר שיש בה דבר כעיר שהקיפוה עובדי כוכבים שנתריע עליה ברציפה ואפילו בשבת דליתא. ומיהו אותה העיר מתענה ומתרעת וסביבותיה מתענות ולא מתריעות כת״ק דרבי עקיבא ע״כ:

ח **שלא תבא**. לישנא מעליא נקט. רש״י:

חוץ מרוב גשמים. לפי שאין מתפללין על רוב הטובה שנאמר (מלאכי ג׳:י׳) הביאו את כל המעשר אל בית האוצר. וגומר [מאי] עד בלי די עד שיבלו שפתותיכם מלומר די. גמרא. ופירש הר״ן וכיון שכך מדתו של הקב״ה שכשהוא נענה לעמו ישראל משפיע להם מטובתו עד שיבלו שפתותיהם מלומר די אין מתפללין עליה:

והכניסו תנורי פסחים. שהם בחצירות רש״י:

שלא ימוקו. בטוח היה בתפלתו שירדו גשמים הרבה. הר״ן:

עג עוגה. בברייתא כדרך שעשה חבקוק הנביא שנאמר על משמרתי אעמודה פירש״י כמין בית האסורים עשה וישב ומה שכתב הר״ב רושם עגול כעין עוגה כך כתב רש״י [כג.] לפי שע״י רשימת העגולה נעשית מה שבתוכה כעין עוגה ועיין ריש מועד קטן:

ונדבה. רצון ועין יפה. רש״י:

[*עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים. ירושלמי הדה אמרה הר הבית מקורה היה ותני כן אסטיו לפנים מאסטיו היה. ע״כ. ועיין במשנה ה׳ פרק קמא דפסחים ומשנה ד׳ פ״ד דסוכה ומשנה ד׳ פ״ח דשקלים]:

אם נמחית אבן הטועים. פירש הר״ן שכשם שאי אפשר לאבן שתמחה כך א״א להתפלל על רוב הטובה. ע״כ. וכן הוא בברייתא א״ל כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה אעפ״כ הביאו לי פר הודאה הביאו לו כו׳ אמר לפניו רבש״ע כו׳. יהי רצון מלפניך שיפסקו הגשמים ויהיה ריוח בעולם מיד נשבה הרוח כו׳:

נידוי. פי׳ הר״ב שמנדין על כבוד הרב. והוא הטיח דברים ואמר לא כך שאלתי כ״כ רש״י. ובברייתא מסיים הכי. שאלו שנים כשני אליהו שמפתחות גשמים בידו של אליהו לא נמצא שם שמים מתחלל על ידיך. דאליהו נשבע דלא ירדו גשמים ואתה נשבעת שירדו. ונמצא דזה או זה בא לידי שבועת שוא [*ועיין מ״ש במשנה ו׳ פרק ה׳ דעדיות]:

מתחטא. פירש הר״ב מתגעגע ולשון ארמית הוא כמ״ש בערוך [ערך חט] כי הילדים רכים (בראשית ל״ג). תרגום [יונתן] ארום טלייא מחטיין:

ט **קודם הנץ החמה לא ישלימו**. דאכתי לא חל עלייהו תענית כי נחתי גשמים רש״י. [*ופי׳ הנץ החמה כתבתי במשנה ב׳ פ״ק דברכות]:

קודם חצות. דחצות זמן אכילה הוא. ומחצות ואילך חל התענית כיון שלא סעדו בשעת סעודה. רש״י [*ומ״ש הר״ב הלכה כר״א. גמ׳]:

וקראו הלל הגדול. הודו לאלהי האלהים כל״ח (תהלים קל״ו) עד על נהרות בבל גמרא סוף פסחים ומשום דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר נאה להאמר על השובע. רש״י. ודרך שיר הוא שלא נאמר אלא על השובע. אבל בפסוקי דזמרה אומרים עיין בתוס׳:

פרק ד

א **במנחה**. כתב הר״ב דכל יומא במנחה לא משום שכרות מפרש בגמרא מדרבנן כהן שיכור אסור בנשיאת כפים ואסמכוה מדנסמכה פרשת כהן מברך לפרשת נזיר. לומר מה נזיר אסור ביין אף כהן מברך אסור ביין. ומאי דכתב הר״ב דבקצת תענית יש נעילה ובמקצתן לא הרמב״ם כתב בפרק י״ד מהלכות תפלה בתעניות שיש בהן נעילה כגון צום כפור ותענית צבור ותענית שאין בו נעילה כגון ט׳ באב וי״ז בתמוז. וכ״כ ג״כ בפ״ה מהל׳ תענית דבד׳ צומות הללו אין מתריעין ולא מתפללין בהן תפלת נעילה. נראה שסברתו כמ״ש הר״ן דנעילה נתקנה בכל תעניות שהוקבעו לתפלה אבל ד׳ צומות. לא הוקבעו אלא לאבל לא תקנו בהו נעילה. ותמיהני על הר״ן שנסתפק אם כל תעניות צבור שוות בזה ולא הביא דברי הרמב״ם דנראין בהדיא כסברא זו:

ובנעילת שערים. מפורש בירושלמי פרק תפלת השחר אימתי נעילה. יש אומרים נעילת שערי מקדש ויש אומרים נעילת שערי שמים שנועלין אותן לעת ערב בגמר תפלה. רש״י. [*ויש לתמוה על רש״י שהביא מפרק תפלת השחר ואיתא נמי בירושלמי דפרקין]:

ובמעמדות. פי׳ הר״ב אנשי מעמד כו׳ כדתנן במשנה ב׳ וג׳]:

ב **לפי שנאמר צו וגו׳ וסופו תשמרו**. לכל ישראל צוה כדפירש הר״ב במשנה ז׳ פרק ב׳ ואי אפשר לכל ישראל כולן שיהו עומדין בעזרה בשעת קרבן:

נביאים הראשונים. שמואל ודוד. רש״י. וכן כתיב בדברי הימים א׳ ט׳ המה יסד דוד ושמואל הרואה באמונתם:

של לוים. שגם הם נתחלקו לכ״ד משמרות. ככתוב בד״ה:

וקוראין במעשה בראשית. פירוש בין אותן שהיו רחוקים ומתכנסים בעריהן בבה״כ בין אותן שהיו בירושלים במקדש. כדפי׳ הר״ב במשנה דלקמן:

ג **מפני כבוד השבת**. עיין סוף פרק ב׳ בפירוש הר״ב:

ולא באחד בשבת. פי׳ הר״ב מפני שהוא שלישי ליצירה כו׳. א״נ מפני שבשבת נתנה בו נשמה יתירה כו׳. הני תרי טעמי בגמ׳ פליגי בהו אמוראי ובמשניות בנוסחאות דוקניות ל״ג מן ואנשי מעמד עד וימותו. וכן נראה שהיתה גירסת הר״ב. ועוד מוכיח מה שכתב ובכל יום היו אנשי מעמד מתפללין תפלת נעילה. ומאן דכר שמה דתפלה זו. אלא שהר״ב מבאר והולך מנהגם של אנשי המעמד. ועוד נ״ל שכל מה שכתב מן ולא היו כו׳ עד תפלת נעילה שייך הכל לסוף דבור שבסוף המשנה דלעיל והכל דבור אחד. והתחלת פי׳ משנה ג׳ הוא מן דבור פרשה גדולה כו׳. ומה שכתב הר״ב ויום שלישי ליצירתו חלוש טפי. בפירש״י לא נכתב טפי. ועיין מזה במשנה ג׳ פרק ט׳ דשבת:

[*ביום הראשון. של שבוע קורין בראשית. פרשה ראשונה [ופרשה] יהי רקיע לפי שאין בפ׳ בראשית לבדה ט׳ פסוקים כדי קריאת כהן לוי וישראל. וכן כולם. בששי תוצא הארץ ויכלו השמים לפי שבפרשה תוצא הארץ אין בה אלא ח׳ פסוקים לפי׳ אומר ויכלו. לשון רש״י. ועיין פרק ד׳ דמגילה משנה ד׳]:

פרשה גדולה וכו׳. כתב הר״ב לאחר שקרא הראשון ג׳ פסוקים כדתנן במשנה ד׳ פ״ד דמגילה הקורא בתורה לא יפחות מג׳ פסוקים:

במנחה נכנסים וקורין על פיהן. פרשה בנעילה ליכא. רש״י. ובודאי שכן נראה מהמשנה וז״ש הרמב״ם במשנה דלקמן ואין קורין אלא בשחרית ובנעילה. דמשמע דיש קריאה בנעילה. זו לאידענא מנין לו. ובחבורו לא כתב ואין קורין כו׳ אלא ואין מעמד כו׳:

[*כקורין את שמע. עיין בטור אורח חיים סימן מ״ט]:

ד **כל יום שיש בו הלל**. [בלי מוסף הם ימי חנוכה] אין בו מעמד בשחרית. לפי שהלל מד״ס הן עשו להם חיזוק ודחו המעמד. הרמב״ם. ושל שחרית דוחה. כדתנן במשנה ז׳ פ״ד דר״ה הראשון מקרא את ההלל. ודקרי הלל מד״ס. אע״ג דתיקון נביאים הוא כמ״ש במשנה ז׳ פ״ה דפסחים. כל שאינו מפורש בתורת משה רבינו ע״ה מד״ס קרי ליה וכן לשון הרמב״ם לענין מגילה שהיא מד״ס והדברים ידועים שהיא תקנת נביאים ע״כ בריש ה׳ מגילה. ועיין בריש מסכת ערובין. גם לקמן בסמוך:

מעמד. קיבוצן לכל תפלה מן הד׳ תפלות ועמידתן שם לתפלה ולתחנה ולבקשה ולקרות בתורה נקרא מעמד רמב״ם פ״ו מהלכות כלי המקדש:

קרבן מוסף אין בו בנעילה. בירושלים לפי שהיו טרודין במוסף שיש בו להקריב בהמות יותר מתמיד שהוא אחד. אין לך מוסף בלא שתי בהמות ולא היה להם פנאי כלל שהכהנים של מעמד טרודים במוסף. וישראל שבהם היו טרודים לחטוב עצים ולשאוב מים. ודוחה אפילו דנעילה. עכ״ל רש״י. ואע״פ שהגבעונים אשר לא מבני ישראל המה נתונים נתונים לחטוב עצים ולשאוב מים לבית אלהים כדמפורש בספר יהושע (ט׳) יתכן בעיני לומר שזהו לצורך עובדי המקדש לבשל קרבנותיהם ושאר צרכיהם. ופירוש למזבח ה׳ דכתיב ביהושע לעובדי המזבח אבל למזבח עצמו לא היו מניחים לגבעונים לחטוב עצים ולשאוב מים. ואין נראה לחלק בין חטיבת עצים ושאיבת מים דלקרבן מוסף ודלקרבן התמיד. ושאר הקרבנות. ובעזרא סי׳ ח׳ כתוב ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים. יש ג״כ לפרש לעבוד עבודה לצורך הלוים. כדי שהלוים יהיו פנוים במלאכת עבודת ה׳:

קרבן עצים אין בו בנעילה. פירש הר״ב דכדברי סופרים דמי שאע״פ דתקנת נביאים היא כד״ס דמי ובגמרא דף כ״ח ע״ב קרי לה מדאורייתא משום דתקנת נביאים היא. ועיין בריש ערובין. ומ״ש הר״ב דלא ירד לסוף דעתו של הרמב״ם שנראה מדבריו שיש תפלה יתירה לאנשי מעמד והיא נקראת מוסף. אמת כך דעתו בפירושו ובחבורו פרק הנזכר וטעמא כתב בפירושו וז״ל ואמרו במה שקדם שאנשי מעמד קורין במוסף מורה שיש מעמד במוסף וכו׳ והיא תפלה יתירה כו׳. וכתב הכ״מ שגי׳ אחרת היתה להרמב״ם בגמרא דריש פרקין. דלאותה הגירסא אין מפרשים משנה דר״פ. ויש יום אחד באלו הפרקים שנושאין כפיהם ד׳ פעמים כו׳ אלא דבין במעמדות בין ביוה״כ יש נשיאות כפים ד׳ פעמים [*וגם פשטא דירושלמי משמע כהרמב״ם דאמר בריש פרקין אדתנן שלשה פרקים כו׳ את ש״מ תלת. את ש״מ שמתענין במעמדות. ושמתפללין ארבע. ואין נשיאת כפים בלילה אלא ביום עכ״ל. והר״ב שכתב דלא מצא כדברי הרמב״ם בירושלמי מפרש דמתפללים ארבע. כלומר שיש יום שמתפללים ד׳ כלומר ביוה״כ ולא קאי אמעמדות. אבל משום שהוא מפרש בענין אחר לא שפיר קאמר שלא מצא. וכ״ש שפשט השמועה משמע טפי כהרמב״ם]:

ה **זמן עצי הכהנים והעם שהתנדבו משלהם כו׳**. כמ״ש הר״ב. ועיין ברפ״ד דשקלים מה שכתבתי בס״ד ומה שכתב שהביאו עמהם קרבן נדבה פי׳ במשנה ג׳ פ״ק דמגילה עולת נדבה:

בני ארח בן יהודה. פירוש משבט יהודה. וכן בן בנימין פירוש משבט בנימין. כי אלו השני שבטים הגלו לבבל והם שעלו. וכן פירש בגמרא בבני דוד בן יהודה שהוא דוד המלך שהוא מבני יהודה ובני יונדב בן רכב הוא מבני יתרו חותן משה ונזכר בירמיה סי׳ ל״ה. [*ושוב מצאתי כך בתוספות ספ״ג דעירובין [מ״א ע״ב]] :

בעשרים בתמוז. לפי שאותן שהתנדבו באחד בניסן ספקו עד כ׳ בתמוז. רש״י:

ובני גונבי עלי בני קוצעי קציעות. דבקציעות בלבד לא היו יכולים להנצל מהשומרים. שהרחוקים הביאו גרוגרות וצימוקים לבכורים כדתנן במשנה ג׳ פ״ג דבכורים:

שבו בני פרעוש שניה. נראה שהאחרונים שהביאו בכ׳ באלול לא הספיקו אלא עד אחד בטבת ולא נמצאו מי שהתנדבו והטילו גורלות. והנה אין אחד מהמביאים שהביא רק לשני ימים כי אם בני פרעוש ועכשיו שעלה הגורל להם הביאו לשלשה חדשים:

ו **בי״ז בתמוז נשתברו הלוחות**. כתב הר״ב בז׳ בסיון בהשכמה עלה. כ״ד דסיון וט״ז דתמוז. מלו להו ארבעין. בי״ז בתמוז נחית. [אתא ותברינהו] גמרא ועיין בפירש״י לפרשת כי תשא:

ובטל התמיד. בגמרא שכך קבלנו מאבותינו:

והובקעה העיר. פירשו בגמרא בשניה. דבראשונה הכתיב בירמיה (נ״ב ו׳) ומלכים [ב׳ כ״ה ג׳] בתשעה לחדש וגו׳ ותבקע העיר:

ושרף אפוסטומוס את התורה. כך קבלנו מאבותינו:

והעמיד צלם בהיכל. כתב הר״ב בירושלמי חד אמר צלם של מנשה וכו׳. וחילוף גירסאות איכא בינייהו. דלמ״ד מנשה גורס והועמד. ולמאן דאמר אפוסטמוס גורס והעמיד. וצלם מנשה כתב רש״י כדמפורש בתרגום ירושלמי בפ׳ השמים כסאי וגו׳ (ישעיה ש״ו) :

בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ. מפרש בגמרא דכתיב (במדבר י״ב) ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחדש נעלה הענן וגו׳ ויסעו מהר ה׳ דרך שלשת ימים וגו׳ והאספסוף התאוו וגו׳ ויאכלו עד חדש ימים דה״ל כ״ב בסיון. וכתיב ותסגר מרים שבעת ימים. הא כ״ט בסיון. וכתיב שלח לך אנשים. וכתיב וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום ב׳ דסיון. ותמוז דההוא שתאמלויי מליוהו [כמ״ש במשנה ד׳ פ״ק דשבועות] הא ל״ב. וח׳ דאב. וכתיב ויבכו בלילה ההוא דלאחר בואם היינו ט׳ באב:

וחרב הבית בראשונה. דבמלכים (ב׳ כ״ה) כתיב בחדש החמישי בשבעה לחדש וגו׳ וישרוף את בית ה׳ ובירמיה ג״כ כתיב בחדש החמישי בעשור לחדש. הא כיצד בז׳ נכנסו גוים להיכל ואכלו וקלקלו בו בז׳ ובח׳. ובט׳ סמוך לחשיכה הציתו בו את האור. והיה דולק והולך כל היום כולו בברייתא בגמרא:

ובשניה. דתניא מגלגלים זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב וכו׳:

ונלכדה ביתר. עיר גדולה והיו בה אלפים ורבבות מישראל. והיה להם מלך גדול ודמו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא מלך המשיח. ונפל ביד גוים. ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן בית המקדש. הרמב״ם פ״ה מה׳ תענית:

ונחרשה העיר. כדכתיב ציון שדה תחרש (ירמיה כ״ו) שנתחרשה כולה ונעשית כשדה חרושה. רש״י:

ז **ומלכבס**. אפילו לכבס ולהניח כדי שילבוש לאחר זמן אסור. כדמסיק בגמרא ופירש״י דטעמא דאסור משום דנראה כמסיח דעתו שעוסק בכיבוס בגדים:

ובחמישי מותרין כו׳. [*כתב הר״ב כשהיו מקדשין על פי הראייה כו׳. ומסיים רש״י וכשחל ט׳ באב בד׳ בשבת. לא אצטריך למתני דמותרין כדאמרינן בגמ׳ לא שנו. אלא לפניו וכו׳] ועיין במשנה ו׳ פ״ק:

שני תבשילין. כתב הר״ב אין אסור אלא דבר שאינו נאכל וכו׳. ולא התנה כן בשני תבשילין דעירוב בריש פ״ב דביצה. דאין למדין זה מזה:

רבן שמעון בן גמליאל אומר. כתב הר״ב ואין הלכה כר״ש ב״ג. וכך כתב הרמב״ם. ועיין במשנה ז׳ פ״ח דערובין:

ח **כחמשה עשר באב**. פירש הר״ב שבו כלו מתי מדבר בשנת המ׳ פירש רש״י דתניא כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר וכו׳ היו מתים הרבה מהם בתשעה באב ובשנת הארבעים לא מת אחד מהם. וכיון שראו כך תמהו ואמרו שמא טעינו בחשבון החדש. [חזרו ושכבו בקבריהן בלילות] עד ליל חמשה עשר כיון שראו שנתמלאה הלבנה בט״ו ולא מת אחד מהן ידעו שחשבון החדש מכוון וכבר ארבעים שנה של גזרה נשלמו. ע״כ. ותמיהתם זאת לפי שהש״י אמר (במדבר י״ד:ל״ד) במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום יום לשנה יום לשנה. וסברו שמספר הארבעים יתחילו מהשנה שהיתה בה שלוח המרגלים ואילו היה כן לא כלו להם כל המ׳. אבל הש״י התחיל החשבון מזמן יציאתם ממצרים כל ימי היותם במדבר. ומ״ש הר״ב ובו היו פוסקים מלכרות עצים כו׳ וכיון שנגמרה מלאכת ה׳ עשאוהו יו״ט כדרך שעושין סעודה לגמרה של תורה. וילפינן לה מויעש משתה לכל עבדיו דשלמה מלכים (א׳) ג׳. וכן מצינו בחינוך בית ראשון. ומ״ש לפי שמאז תשה כו׳ ליבש העצים וחיישינן שיגדלו תולעים בעצים וכל עץ שיש בו תולעת פסול למערכה. כדפירש הר״ב במשנה ב׳ פ״ו דשקלים:

וביום הכפורים. פירש הר״ב שבו נתנו לוחות אחרונות. שבי״ז בתמוז שיבר הלוחות כדלעיל. וביו״ח טחן העגל וחזר ועלה. וארבעים יום התנפל. ועוד ארבעים יום שבהן קבל לוחות אחרונות [כמפורש בפרשת עקב]. חשוב י״ב דתמוז דהוא חסר בההוא שתא. ושלשים דאב וכ״ט דאלול הרי ע״א. ותשעה דתשרי הרי שמנים [יום]. וליל צום השלים כנגד הלילה שאחרי י״ז בתמוז. דלא הוה בחושבנא דהא ביום הי״ח עלה. הוה ליה שמונים שלמים לילה ויום. ובקר יו״כ ירד שהוא י׳ בתשרי. רש״י:

שא נא עיניך וראה כו׳. היפיפיות שבהן היו אומרות כך שאין האשה אלא ליופי ואל תתן עיניך כו׳. המיוחסות שלא היו נושאות חן בעיני רואיהן היו אומרות אל תתן וכו׳ שאין אשה אלא לבנים. וכשיהיו בניך מיוחסים הכל קופצים עליהם בין זכרים בין נקבות כ״פ הרמב״ם. והכי איתא בברייתא בגמרא:

אשה יראת ה׳. שמן הסתם המיוחסות הן יראות ה׳ שעקר יחוסן של ישראל שאין בהן פסול ממזרות. וכיוצא בזה כדמוכח ברפ״ק [צ״ל פרק בתרא] דקדושין והנהו חציפין דדרי נינהו כדאמרינן מדחציף כולי האי ש״מ ממזר הוא. א״נ מיוחסות דהכא היינו אנשי חיל יראי ה׳ כדרך שקורין גם בזמנינו מיוחסים אותם שיש בהם גדולים בחכמה ויראה. ושאין במשפחתם חכמים ויראי ה׳ אותם בשם יקראו שאינם מיוחסים:

ואומר תנו לה כו׳. גם זה הפסוק היו אומרות. ולא שייך למפרך מאי ואומר:

וכן הוא אומר צאנה וכו׳. רבן שמעון בן גמליאל קאמר לה. ופי׳ הר״ן צאנה משמע שיוצאות וחולות:

זה בנין בית המקדש. פירש הר״ב שנתחנך ביוה״כ. כלומר שגם יוה״כ היה בתוך ימי החנוך. כדמוכח במלכים א׳ סימן ח׳ ויעש את החג שבעת ימים ושבעת ימים. ומפורש בגמ׳ דמ״ק דף ט׳ דשבעת ימים היה החינוך קודם לשבעת ימי החג. ונמצא שבשבעה בתשרי שהם שני ימים קודם יוה״כ התחילו ימי החינוך. ומ״מ מקרי יוה״כ יום שמחת לבו. דלא למעוטי שאר יומי אלא שעל כל פנים היה הוא יום חדוה ושמחת החינוך. ואין לומר שעל בית שני נדרש בכאן דהא כתיב בעזרא ו׳ ושיציא ביתא דנא עד יום תלתא לירח אדר וגו׳ ועבדו בני ישראל וגו׳ חנוכת בית אלהנא דנא בחדוא וגו׳ ויעשו בני הגולה את הפסח. ובנין הורדוס דוחק לומר. לפי שסיפר יוסף בן גוריון בפרק נ״ה מספרו בענין חנוך הבית שעשה אותו היום משתה בכל שנה ושנה בכל מדינות יהודה. וזה א״א ביום הכפורים: